

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S., ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

KOLEKTIVIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ PO ROCE 1949

Autor práce: Dagmar Horká
Studijní obor: Regionální studia
Forma studia: Kombinovaná
Vedoucí práce: doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.
Katedra: Společenských věd

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

.....

Děkuji vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi, CSc. za trpělivost, ochotu, pomoc a cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

<u>ÚVOD.....</u>	<u>8</u>
<u>1 POVÁLEČNÉ ČESKOSLOVENSKO ROKU 1945.....</u>	<u>10</u>
<u>1.1 Definice pojmů souvisejících s danou tematikou</u>	<u>10</u>
<u>1.2 Sovětský a západní blok.....</u>	<u>10</u>
<u>1.3 Rozdělení Evropy.....</u>	<u>12</u>
<u>1.3.1 Československá cesta do socialismu.....</u>	<u>12</u>
<u>1.3.2 Případ Podkarpatské Rusi.....</u>	<u>13</u>
<u>1.3.3 Poválečný vývoj ve středu Evropy.....</u>	<u>14</u>
<u>1.3.4 Zahraniční politika Československa.....</u>	<u>15</u>
<u>1.4 Vnitřní politika Československa.....</u>	<u>16</u>
<u>1.4.1 Hromadný odsun německých menšin.....</u>	<u>16</u>
<u>1.4.2 Odsun maďarské menšiny na Slovensku.....</u>	<u>18</u>
<u>1.5 Poválečná vláda.....</u>	<u>19</u>
<u>1.5.1 Zdánlivá platnost ústavy</u>	<u>19</u>
<u>1.5.2 Znárodňovací dekrety.....</u>	<u>20</u>
<u>1.5.3 Pozemková reforma.....</u>	<u>21</u>
<u>1.5.4 Přizpůsobování právního systému monopolní moci.....</u>	<u>22</u>
<u>1.6 Venkov v programech politických stran v roce 1946.....</u>	<u>23</u>
<u>1.6.1 Zárodky kolektivizace.....</u>	<u>24</u>
<u>1.6.2 Poválečné levicové smýšlení lidí.....</u>	<u>25</u>
<u>1.6.3 Důvěra ve sliby komunistické strany.....</u>	<u>25</u>
<u>1.6.4 Univerzální družstvo.....</u>	<u>26</u>

<u>1.7</u>	<u>Komunistická doktrína</u>	<u>26</u>
<u>2</u>	<u>REVOLUČNÍ SOVĚTSKÉ RUSKO</u>	<u>28</u>
<u>2.1</u>	<u>Počátek „kolektivizace“v Rusku</u>	<u>28</u>
<u>2.2</u>	<u>Hromadná kolektivizace ze Stalinova podnětu (1928-1929).....</u>	<u>28</u>
<u>2.3</u>	<u>Kolektivizace a následná změna sovětské vesnice.....</u>	<u>29</u>
<u>2.3.1</u>	<u>Direktivní řízení</u>	<u>29</u>
<u>2.3.2</u>	<u>Přímé následky války.....</u>	<u>30</u>
<u>2.4</u>	<u>Měnová reforma</u>	<u>31</u>
<u>3</u>	<u>ROLNICKÁ A SELSKÁ HISTORIE.....</u>	<u>32</u>
<u>3.1</u>	<u>Sedláci dávných časů.....</u>	<u>32</u>
<u>3.2</u>	<u>Kořeny rodu.....</u>	<u>32</u>
<u>3.3</u>	<u>Historie selského lidu</u>	<u>33</u>
<u>3.3.1</u>	<u>Odpíraná práva poddaných.....</u>	<u>33</u>
<u>3.3.2</u>	<u>Hlavní vrstvy poddaného lidu.....</u>	<u>34</u>
<u>3.3.3</u>	<u>Nevolnictví a roboty</u>	<u>35</u>
<u>3.3.4</u>	<u>Středověká vesnice</u>	<u>35</u>
<u>4</u>	<u>ZEMĚDĚLSTVÍ PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE</u>	<u>36</u>
<u>4.1</u>	<u>Vesnice v době agrární krize.....</u>	<u>36</u>
<u>4.2</u>	<u>Pozemková reforma po 1. světové válce.....</u>	<u>37</u>
<u>4.3</u>	<u>Agrární strana a její historie</u>	<u>37</u>
<u>4.4</u>	<u>Hospodářské rozdíly mezi rolníky.....</u>	<u>38</u>
<u>4.5</u>	<u>Venkovská zemědělská družstva.....</u>	<u>39</u>
<u>4.6</u>	<u>Družstevní principy.....</u>	<u>39</u>
<u>4.7</u>	<u>Zamyšlení sedláka.....</u>	<u>40</u>

<u>4.8. Sedláci rodných gruntů.....</u>	<u>41</u>
<u>5 OBDOBÍ KOLEKTIVIZACE.....</u>	<u>41</u>
<u>5.1 Nastolení komunistického režimu.....</u>	<u>41</u>
<u>5.1.1 Komunistická strana a její poválečný vzestup.....</u>	<u>42</u>
<u>5.1.2 Starý ekonomický zákon jako prostředek k „ovládání lidí“.....</u>	<u>43</u>
<u>5.1.3 Mezinárodní rolnická unie</u>	<u>44</u>
<u>5.1.4 Perzekuce agrární strany.....</u>	<u>45</u>
<u>5.2 Období po „vítězném únoru 1948“.....</u>	<u>46</u>
<u>5.2.1 Poúnorová přeměna Národní fronty</u>	<u>46</u>
<u>5.2.2 Změny ekonomických vztahů.....</u>	<u>47</u>
<u>5.4 Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova.....</u>	<u>47</u>
<u>5.4.1 Masová nezákonnost.....</u>	<u>48</u>
<u>5.4.2 Masová nezákonnost na vesnici</u>	<u>49</u>
<u>5.4.3 Mechanismus represe.....</u>	<u>50</u>
<u>5.4.4 Stupně nebo-li typy Jednotných zemědělských družstev.....</u>	<u>50</u>
<u>5.5 Proces kolektivizace /rozkulačování/.....</u>	<u>51</u>
<u>5.5.1 Perzekuce sedláků.....</u>	<u>52</u>
<u>5.5.2 Politika omezování a zatlačování „vesnických boháčů“/1. etapa/.....</u>	<u>53</u>
<u>5.5.3 Problém selské půdy /2. etapa-1950/.....</u>	<u>54</u>
<u>5.6 O Akci kulak.....</u>	<u>56</u>
<u>5.6.1 Kulacké seznamy.....</u>	<u>58</u>
<u>5.6.2 Podřizování se vykonavatelům represivního aktu.....</u>	<u>58</u>
<u>5.6.3 Kampaně hromadné kolektivizace /3. etapa/.....</u>	<u>59</u>
<u>5.6.4 Výsledky 3. etapy kolektivizace.....</u>	<u>60</u>

<u>5.6.5 Měnová reforma.....</u>	<u>61</u>
<u>5.6.6 Rok 1955 – závěrečná fáze kolektivizace</u>	<u>62</u>
<u>5.7 Gigantomanie 70. let.....</u>	<u>63</u>
<u>5.8 Dekolektivizace po roce 1989.....</u>	<u>64</u>
<u>5.8.1 Sedlák- zemědělec ve 21. století</u>	<u>65</u>
<u>5.8.2 Návraty rodů ke svým gruntům.....</u>	<u>65</u>
<u>Závěr.....</u>	<u>66</u>
<u>SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....</u>	<u>68</u>
<u>SEZNAM ZKRATEK.....</u>	<u>70</u>
<u>ABSTRAKT.....</u>	<u>71</u>
<u>ABSTRACT.....</u>	<u>72</u>

„První věc, kterou národu je třeba, je duchovní pořádek, a uznání, že zlo je zlem. Ještě více než o potrestání viníků jde o to, aby národ měl jasnější představy o tom, co je hanebné.“ (Ferdinand Peroutka)

ÚVOD

Je téměř 20. let po pádu totalitního režimu a generace našich dětí, kteří se narodily do již svobodné země, dnes kolikrát nemají tušení co slovo kolektivizace znamená a jaký mělo význam „ve své době“. Cílem této bakalářské práce je podat historický obraz pohnutých dějinných událostí. Pokouším se tak částečně učinit z této práce i lidskou výpověď o naší nedávné minulosti.

V práci se zabývám historickými fakty související s kolektivizací v určitém časovém sledu, tak jak se tento proces postupně vyvíjel i s jeho kořeny. V nedávné době jsme si připomněli šedesát let od okamžiku, kdy tehdejší komunistický stát zahájil kolektivizaci zemědělské půdy. Kolektivizace začala celkem nenápadně 21. března 1948, kdy tehdejší parlament schválil sadu zákonů, podle kterých byla například omezena velikost soukromých hospodářství maximálně na 50 hektarů, zabírala se pronajímaná půda atd. Stát převzal také zhruba milion hektarů lesa.

O všech těchto událostech perzekuci, masové nezákonnosti a represích to vše podrobně popisují. Ve své práci jsem podala ucelený průběh kolektivizace od jejího samého počátku v Sovětském svazu, kdy roku 1928-29 proběhla Stalinova hromadná kolektivizace. Dala jsem také nahlédnout do historie selského stavu, kdy jeho rody existovaly i téměř 400 let a více.

Komunismus a totalitní systém je spojován s odbojovou a poválečnou politikou Československa, kde hlavním aktérem byl prosovětský Edvard Beneš, který měl

milné mínění o postoji SSSR k zemím v sovětské sféře vlivu. Druhá světová válka dala příležitost komunistům, připravit se na uchopení moci až válka skončí. Proto již v exilové vládě prosadili požadavek, aby agrární strana nebyla součástí nové pováleční politické scény v nově zrozeném státě. Období let 1948–1953 patří k těm nejtemnějším v historii československého státu. Komunistická strana Československa, která v únoru 1948 získala politickou moc, se snažila tento výsledek mocenského boje upevnit a učinit nezvratným. Proto se jejím prvním cílem stalo odstranění všech, kteří mohli jejímu úsilí klást jakýkoliv odpor. Skuteční i potenciální protivníci byli vyhazováni ze zaměstnání i škol, posíláni do táborů nucené práce, obviňováni z nejrůznějších vykonstruovaných zločinů a odsuzováni k vysokým trestům; spolu s nimi byly postihovány i jejich rodiny. Otevřený i skrytý teror, jehož cílem byla likvidace celých sociálních skupin a především selského stavu, vyvolával ve společnosti ovzduší strachu a nejistoty.

Kolektivizace zcela změnila jak majetkovou tak sociální strukturu venkova. Kromě radikální sociální proměny, způsobila kolektivizace i nezměrné škody lidské a mravní, zničení mnoha životů a nespočet osobních tragédií.

Kolektivizace československého venkova není v české historiografii neznámým tématem. Přestože lidí postiženo kolektivizací bylo mnoho, nebyla tomuto tématu věnována taková pozornost, jaká by mu náležela. I to byl jeden z mnoha důvodů proč se stala kolektivizace tématem mé bakalářské práce.

Samotná práce je rozdělena do několika číselně označených kapitol. Velice cenným zdrojem pro tvorbu bakalářské práce se mi stala publikace o třech částech K. Kaplana *Československo v letech 1945 až 1966*, dále pak neméně zajímavá publikace od K. Jecha *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy* a v neposlední řadě také od autorů: P. Blažek a M. Kubálek *Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti*, které mi pomohly danou problematiku objasnit a rozvinout s pomocí další literatury.

1 POVÁLEČNÉ ČESKOSLOVENSKO ROKU 1945

1.1 Definice pojmů souvisejících s danou tematikou

diktatura - autoritativní forma vlády, při které vládnoucí subjekt soustřeďuje veškerou nebo rozhodující moc ve svých rukou

intervencionismus - státní zásahy do hospodářství ve snaze zlepšit fungování tržního mechanismu

hegemon - držitel moci a nadvlády

komasace - scelování zemědělské půdy

komunismus - názor, ideologie nebo přesvědčení o historické nadřazenosti zespolečenštěného vlastnictví a rovnostářského rozdělování i jeho totalitní prosazování

kulak - kulaky byli původně označováni přídělci půdy při Stolypinově agrární reformě roku 1907. Šlo o nejprogresivnější rolníky používající nepokrokovější metody srovnatelné s farmáři západní Evropy a USA. Ve 20. letech dostalo označení „kulak“ ideologický náter. V 50. letech se začalo používat i v nově vzniklých komunistických státech východní Evropy. V českém prostředí se po začátku kolektivizace používal pojem „vesnický boháč“, teprve později termín „kulak“

vesnický boháč- termín používán po únoru 1948 jako hanlivé označení pro diskriminované příslušníky selského stavu, kteří vlastnili více než 20 ha půdy (později to bylo i méně cca 8 ha.)

1.2 Sovětský a západní blok

Druhá světová válka změnila celou Evropu a její velmocenské vztahy. Německo a Itálie patřili k mocnostem poraženým, zatím co Francie a Velká Británie k těm velmi oslabeným, nemohouc tak plnit své dřívější role. Do evropské politiky tak vstupují dvě nové velmoci, Sovětský svaz a Spojené státy. Obě na konci války disponují velkou vojenskou silou v Evropě a stávají se hlavními činiteli protihitlerovské koalice, která výrazně ovlivňuje poválečné uspořádání evropských poměrů.

Po porážce nacistického Německa se protihitlerovská koalice při výstavbě poválečné Evropy začíná stále více rozcházet a střetávat, až dochází k vytvoření dvou protichůdných bloků – *sovětského a západního*. Velmocenská politika Moskvy tak usiluje o územní rozšíření Sovětského svazu a vytvoření své mocenské sféry v Evropě, mezinárodně uznané jako oblast jejího vlivu a zájmu.¹

Země uznávaně patřící do jednotlivých bloků byly v rámci blokové hry pragmaticky ponechány na pospas svým hegemónům. Řecko bylo chladnokrevně přenecháno západu, stejně jako Československo v roce 1948 Sovětskému svazu.²

Své nároky Moskva považovala za zcela přirozený výsledek druhé světové války a svůj podíl na plodech vítězství. Západní velmoci neměly síly ani odvahy omezit vliv Moskvy ve střední a východní Evropě. Obávaly se konfliktu, který by mohl vést až k vojenské konfrontaci. Západní blok se omezoval pouze na diplomatické protesty, politický odpor a hospodářská opatření. Tento postup vyvolával u mnohých názor, že Západ respektuje sovětskou sféru vlivu.

Konec každé války tak velkého rozsahu jakou druhá světová válka byla, je provázen revoluční vlnou a radikalismem. Přinesla tak silný vzestup socialistického proudu a politický posun doleva. Došlo k rozšíření vlivu socialistických a zejména komunistických stran a jejich účasti ve vládách čtrnácti evropských států.³

Hrůzné zkušenosti většiny Evropy s nacistickým Německem se staly živnou půdou pro prudké vzednutí silné vlny nacionalismu, zejména protiněmeckého. Poválečné změny v Evropě, především role SSSR v evropské politice se Československa přímo dotýkaly. Pro Československo měly však hlavní význam události ve střední Evropě a také v sovětské sféře vlivu. Obdobně jako v dalších evropských zemích, které se po druhé světové válce dostaly do mocenské sféry vlivu Sovětského svazu, se po převzetí moci komunistickou stranou začal do společnosti zavádět centrálně administrativní systém, jehož jádrem v oblasti zemědělství byla právě „*kolektivizace*“.

¹Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 119

²Kabele, J. Z kapitalismu do socialismu a zpět, Praha, Univerzita Karlova, 2005, s. 39

³Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/, Praha: SNP, 1991. str. 5-6

1.3 Rozdělení Evropy

Střední Evropa se změnila. V jejím prostoru se setkala sovětská armáda a západní armády, byla tedy rozdělena. Její větší část připadla do sovětské sféry vlivu. Rozdělení a mocenské zájmy Moskvy způsobily, že střední Evropa přestala existovat. Československá politika poválečnou změnu ve střední Evropě, včetně rozhodujícího postavení Sovětského svazu respektovala. Svou zahraničně politickou aktivitu omezila či zaměřila na prosazení svého požadavku likvidace národnostních menšin a svých územních nároků.

1.3.1 Československá cesta do socialismu

Základní obrysy zahraničně politické linie poválečného Československa se rodily za války v exilu i v domácím odboji. Její formování bylo převážně dílem Edvarda Beneše. Přichází změna v zahraničně politické orientaci, která byla přirozeným důsledkem Mnichova 1938 a předpokládané role SSSR v poválečné Evropě. Spojenectví se SSSR působilo jako sjednocující faktor vládní koalice, dokonce na počátku roku 1948 už jako faktor jediný.

Beneš věřil, že spojenectví se SSSR zaručí Československu státní existenci a suverenitu. Také předpokládal, že po válce se SSSR stane nejsilnější evropskou velmocí s rozhodujícím vlivem či jedinou velmocí ve střední Evropě. Československu se tak díky přátelským vztahům se SSSR nabízela možnost získat podporu Moskvy při prosazování vlastních požadavků na likvidaci národnostních menšin a územních nároků.

Rovněž věřil ve změnu sovětského režimu, v jeho liberalizaci, demokratizaci a v to, že se Moskva vzdala (po zrušení Komunistické internacionály) plánu na bolševizaci střední Evropy. Počítalo se s tím, že sovětská politika bude usilovat o vytvoření pásma přátelských států na své západní hranici a bude respektovat jejich suverenitu.⁴

Československý vstup do socialismu poznamenala významně Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi ČSR a SSSR z roku 1943, která měla zakládat zvláštní, na západních spojencích nezávislé a personálně zaručované (vztahy Stalina a Beneše) postavení Československa vůči SSSR. Po skončení války následovala tzv. národní a demokratická revoluce, jejímž klíčovými

⁴Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/, Praha: SNP, 1991. s. 7-8

agendami bylo nejen obnovení československé státnosti a hospodářství, ale též odsun Němců a rozsáhlé znárodnění.

Československá cesta do socialismu na začátku spoluurčovaná vizí lidově demokratického zřízení, které nabízelo „třetí cestu“. Toto zřízení mělo zachovávat ústavní principy, ale současně se spoléhalo na to, že zavedením vybraných organismů budovatelského zřízení budou odstraněny neuspokojivé vlastnosti předválečných ústavních režimů. Tato kultivace se měla týkat zejména organizace hospodářství na tržním principu. Podobné vize třetí cesty založené na státním intervencionismu a znárodnění se prosazovaly v poválečné době nejen v Československu. Hlásila se k nim většina evropských západních zemí.⁵

Československo mělo v rámci velmocenské hry nejspíš jen velice malou šanci na uhájení své plné svrchovanosti. Prezident Beneš nemohl volit jinou cestu než přes Moskvu.

„Státník malého střeoevropského státu ale neutvářel parametry světové a evropské politiky velmocí; velmoci mu utvářely limity jeho možností“⁶

1.3.2 Případ Podkarpatské Rusi

Na prahu nové republiky v roce 1945 nebyly tyto limity právě nejpříznivější, ale bylo možné provádět politiku státní a národní dál. Jen stěží si lze představit, v jakém ohledu by bylo možné právě v oněch limitech dosáhnout víc. *„Nikdo netušil, že Stalin lže“*. Že po válce znovu doma utuží diktaturu a začne plánovat ovládnutí celého světa, jakmile k tomu získá sílu. A že ze států východní a střední Evropy, které považuje za nástupiště k dalším výbojům, si postupně vytvoří poslušné impérium.

Prvním takovým varováním, že bude Praha s Kremlem obtížně vycházet, ukázal případ Podkarpatské Rusi. Tuto nedílnou součást předválečné republiky Sověti na podzim 1944 bezohledně zabrali a československého vládního zmocněnce, který tam měl nastolit vládu, izolovali. Také koncem května Moskva prohlásila za válečnou kořist řadu československých podniků včetně uranových dolů v Jáchymově, ve kterých se těžilo už před válkou.

⁵Kabele, J. Z kapitalismu do socialismu a zpět, Praha, Univerzita Karlova, 2005, s. 40

⁶Pacner, K. Osudové okamžiky Československa, Praha : Themis 1997, s. 262
/napsal Jaroslav Valenta z Historického ústavu Akademie věd/

1.3.3 Poválečný vývoj ve středu Evropy

Nezpochybnitelným hlavním výsledkem druhé světové války byla porážka nacistického Německa, vojenská a politická přítomnost Sovětského svazu ve středu Evropy a pak rozdělení Evropy „železnou oponou“ na část demokratickou a komunistickou, v níž se nacházelo i Československo. Výsledky druhé světové války změnila podstatně studená válka. Československo se zúčastnilo na špatné straně jako totalitní komunistický stát.⁷

Představitel československého exilu v Londýně dr. Edvard Beneš měl pověst prosovětského politika a v prosinci roku 1943 proti vůli Britů uzavřel v Moskvě již zmiňovanou československo-sovětskou „Smlouvu o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci. Probudil tak v amerických a britských státnících a politicích nedůvěru. Přesto se na západě nedomnívali, že by prezident chtěl po válce zavést ve své zemi komunismus a o neúprosně logických důsledcích jeho postojů příliš neuvažovali, protože je ani přesně neznali. Chápali, že prezident chce udržovat přátelství se Sovětským svazem, ale o poválečné obnově pluralitní demokracie v Československu snad nikdo nepochyboval.

Země za války nikdy nebyla předmětem jednání mezi velmocemi. Jedinou výjimkou představoval spor mezi britskou a sovětskou delegací na moskevské konferenci ministrů zahraničních věcí v říjnu 1943 o uzavírání smluv s „malými“ spojenci za války; britský ministr Antony Eden si byl jist, že se Velká Británie se SSSR v létě 1942 dohodla, že se takové smlouvy za války uzavírat nebudou, ale nakonec musel ustoupit a Beneš do Moskvy odjel.

Představitelé spojenců ovšem věděli, že Benešovi kromě obnovy Československa v předmnichovských hranicích leží na srdci zejména vysídlení Němců a Maďarů. Oficiálně londýnská exilová vláda požádala o transfer poprvé až v srpnu 1944, proto západní mocnosti do té doby nebyli nuceni se k tomu závazně vyjadřovat.

Obsáhlejší historická studie založená na publikovaných i nepublikovaných amerických pramenech, potvrzuje značný zájem USA o dění v Československu. Zemi pokládali za pole k prověření důvěryhodnosti sovětských slibů o spolupráci a očekávali, zda Sovětský svaz neporuší smlouvu s Československem z prosince 1943

⁷Churaň, M. Postupim a Československo – Mýtus a skutečnost, Praha : Libri 2001, s. 83

jak se již zmiňují. Podle Charlese Bohlena bylo důkazem, že spolupráce se Sověty není možná.⁸

Americký ministr zahraničí James F. Byrnes v roce 1946 upozornil svět na disharmonii mezi Západem a Moskvou, která se projevovala stále častěji. Za pomoci OSN, která měla vést svět k míru, se bez porozumění mezi Moskvou a Západem stávala bezzubou institucí. Začátkem roku 1946 se situace dramaticky vyjasnila. Stalin prohlásil 9. února v projevu ve Velkém divadle v Moskvě, že komunismus a kapitalismus jsou neslučitelné společenské řády, a proto je další válka nevyhnutelná. Na západě vyvolalo toto prohlášení šok. Prezident Truman se rozhodl skončit se všemi ústupky a kompromisy vůči Moskvě. Použil k tomu návštěvy britského premiéra v USA. Tuto situaci pojmenoval Winston Churchill za Trumanovy přítomnosti v malém městě Fulton 5. března 1946:

„Od Štětína na Baltu po Terst na Jadranu byla napříč celým kontinentem spuštěna železná opona“⁹

1.3.4 Zahraniční politika Československa

V zahraniční politice, se kterou Československo vstupovalo do poválečné Evropy, dominovalo úsilí o zajištění před novým Mnichovem. ČSR upustila od své dřívější iniciativy ve střední Evropě, respektovala mocenskou pozici SSSR v této oblasti a svou aktivitu zaměřila na odstranění národnostních menšin a prosazení územních nároků.

Prosazování obou cílů posilovalo přílišnou až jednostrannou zahraničně-politickou orientaci na Sovětský svaz a přispívalo k vytvoření příliš silných spojeneckých vazeb. Pokusy Beneše a nekomunistických stran o změnu či vyvážení této jednostrannosti přišli příliš pozdě, až v době, kdy Moskva v polovině roku 1947 měnila svou evropskou politiku a svět se definitivně rozdělil na bloky.

⁸Churaň, M. Postupim a Československo – Mýtus a skutečnost, Praha : Libri 2001, s. 21

⁹Pacner, K. Osudové okamžiky Československa, Praha : Themis 1997, s. 268

1.4 Vnitřní politika Československa

Vnitřní politika se už za války a těsně po ní intenzivně zabývala odstraněním národnostních menšin. Šlo o výstavbu národního státu Čechů a Slováků, neboli „*vytvoření homogenního státu bez etnických menšin.*“ Pozornost se tedy koncentrovala na občany německé a maďarské národnosti. Českoslovenští politici v čele s Edvardem Benešem dospěli už během války k názoru, že likvidace menšin vystěhováním nebo odnárodněním je nutná.

Byl to způsob jak potrestat aktivní funkcionáře a členy nacistických a podobných organizací až po princip kolektivní viny menšiny jako celku. Nešlo jen o potrestání a jak říká E. Beneš z posledních osobních rozhovorů s Jakschem (poslanec německých sociálních demokratů) ze srpna roku 1943 v Londýnském exilu: „*spravedlivá odplata všem přímým i nepřímým, aktivní i pasivním viníkům války pro poučení všem budoucím a- definitivně se rozejít!*“ Jinak by po této hrozné válce muselo dojít mezi našimi národy k neslýchanému masakru. Jen tak budeme moci jednou – až dnešní bolest zapomeneme – se zase jako sousedé sejít a každý ve svém novém domově bez hořkosti a v míru žít dále odděleně, jeden vedle druhého.¹⁰

1.4.1 Hromadný odsun německých menšin

Vůči německým občanům tento obecně nesprávný akt, jež dosáhl příslibu mezinárodního uznání USA a Velké Británie a souhlasu SSSR již v roce 1943 byl uplatněn. U západních velmocí poté, ale sílily výhrady a tak v roce 1945 mohla ČSR počítat jen s jistou podporou Moskvy, která měla na odsunu vlastní zájem. Stalin se chtěl zbavit menšin, které považoval za zdroj nepokojů a nestability. Tento hromadný odsun se stal nesmazatelným, hlubokým zásahem do národnostního uspořádání republiky. Podle statistik bylo do konce roku 1946 odsunuto 2 256 000 Němců a 660 tisíc opustilo zemi v tzv. divokém odsunu.

Odsunu, který byl v souladu s návrhy československého domácího a zahraničního odboje schválen Postupimskou konferencí z léta roku 1945, podléhali němečtí obyvatelé, kteří tímto ztratili československé státní občanství, přičemž jejich individuální provinění se s výjimkou prokázaných válečných zločinů nezkoumalo. Výsledkem bylo vysídlení 2 996 tisíc osob německé národnosti. Podstatnou část

¹⁰Beneš, E. Odsun Němců (Výbor z Paměti a projevů doplněný edičními přílohy), Praha:JP, 1995, s. 21

tvořili velcí i malí zemědělci, kterým byl veškerý majetek zkonfiskován s určením pro přiděl oprávněným uchazečům české, slovenské či jiné slovanské národnosti.¹¹

V červenci roku 1945 byl odsun v Postupimi mezinárodně usnesen a pak v letech 1945 až 1946 definitivně proveden. Přesídlení občanů německé národnosti téměř vyloučilo národnostní konflikty závažnějšího rozsahu a z vnitropolitického hlediska působilo jako stabilizační faktor republiky po roce 1945 i komunistického režimu.

Důsledky odsunu se neomezovaly pouze na zjednodušení národnostních poměrů, ale ovlivnily českou společnost jako celek a také jednotlivé oblasti jejího života. Promítaly se v ekonomice a výrazně přispěly k přeměně sociální struktury. Státní představitelé považovali odsun Němců za spravedlivý a stejný názor zastávala téměř celá česká veřejnost.

Vysídlení Němců vedlo k zániku sudetského území jako geopolitické oblasti a vystřídal jej pojem „českomoravské pohraničí“. Tato oblast se zásadně změnila s příchodem nových obyvatel, kteří přišli s jinými zkušenostmi, jiným politickým myšlením a vztahem ke státu, s jinými tradicemi, životními cíli, jinou kulturou a zvyky, s jiným jazykem a způsobem života. Československo nedisponovalo potřebným množstvím obyvatel k tomu, aby v plném rozsahu nahradilo německé občany. Proto se organizoval nábor pracovních sil (tzv. dosídlování pohraničí). Přijatá opatření pomalu přispívala k nápravě a stírání rozdílů mezi vnitrozemím a pohraničím.¹²

¹¹Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 31

¹²Kaplan, K. Proměny české společnosti 1948-1960, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 14

Britský ministr zahraničí jako účastník konference Ernst Bevin v Dolní sněmovně 25. července 1946 řekl: „Od té doby, co jsem v úřadě, viděl jsem přes dva miliony sudetských Němců táhnout z Československa z místa na místo, a ať z nich kdokoli byl vinen či nevinen, nemohu se zříci přesvědčení, že prostí mužové a ženy nikdy nezodpovídají za války.¹³“

Ferdinand Peroutka charakterizoval situaci po roce 1945 takto:

"Vysídlením Němců vznikla atmosféra, ve které bude možné odstranit bez velkého poplachu politického protivníka a zvyknout si na život bez práva a zákona. Když je možné potrestat člověka za to, že patří k určitému národu, pak je později také možné, že bude potrestán za to, že patří k určité společenské třídě nebo k určité politické straně“.

Celkově bylo konfiskováno na 3 miliony ha půdy ležící převážně v pohraničí. Téměř 2,5 milionu ha bylo rozděleno mezi české a slovenské drobné rolníky a bezzemky. Tím se konstitovala nová vrstva středních rolníků (cca 100 tisíc), silně ovlivňovaných KSČ, odtud také pramení její silná členská základna.

1.4.2 Odsun maďarské menšiny na Slovensku

Obdobný odsun se měl konat i na Slovensku s maďarskou menšinou, ale Postupimskou konferencí nebyl schválen a proto byl tehdy zastaven. Dalšími překážkami byly odpor mezinárodní aktivity maďarské vlády. Zejména po listopadových volbách, ve kterých utrpěli komunisté porážku a Budapešť tak získala podporu západních velmocí. Na maďarské menšině byla neúspěšně uskutečňována politika jejího odnárodňování a vnitřní kolonizace (nucené přesídlování převážně na zemědělské práce do pohraničí českých zemí), asimilace a reslovakizace. Šlo o snahu rozbít kompaktnost menšiny.

Výsledkem bylo 300 tisíc reslovakizovaných, 73 tisíc „vyměněných“ a přes 44 tisíc násilně přesídlených příslušníků maďarské menšiny. Toto úsilí pražské vlády vedlo k napjatému až nepřátelskému vztahu československo-maďarskému. Pod tlakem Budapešti došlo až na rušení diskriminačních opatření, zavedená od roku 1945 vůči občanům maďarské národnosti.¹⁴

¹³Churaň, M. Postupim a Československo – Mýtus a skutečnost, Praha : Libri 2001, s. 86

¹⁴Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/, Praha: SNP, 1991. s. 17

1.5 Poválečná vláda

Vláda přichází do Prahy se schváleným programem /Košický vládní program/, který obsahoval hluboké a rozsáhlé společenské změny. Touto nepsanou dohodou mezi vládními stranami vytvořenou představiteli komunistického exilu v Moskvě, byly položeny základy nového, lidově demokratického režimu. Ekonomickou základnu tvořily sociálně-ekonomické reformy, především znárodnění, pozemkové reforma a sociální politika.

Jednou ze základních, či dokonce klíčových změn v poválečném Československu lze nazvat sociální přesun moci. Likvidaci ekonomické pozice soukromého kapitálu dovršila ztráta dřívější významné a silné účasti této vrstvy na politické a státní moci. Zároveň znatelně oslabila podíl na moci buržoazie vůbec. Pozměnila a omezila její roli v mocenskopolitickém systému, redukovala její účast na utváření státní politiky. Naproti tomu výrazně stoupla až dominovala role zaměstnanců a středních vrstev, jejichž účast na tvorbě politiky a výkonné moci se rozšířila. Například „*Revoluční odborové hnutí*“ (ROH) jako společenská zájmová organizace zaměstnanců se stalo významnou mocenskopolitickou silou. Vystupovalo jako rovnocenný partner vlády a podílelo se na tvorbě hospodářské politiky státu a znatelně ovlivňovalo i politické poměry.

1.5.1 Zdánlivá platnost ústavy

Vedoucí představitele exilu, zejména prezident, zdůrazňovali kontinuitu Československé republiky, včetně platnosti ústavy z roku 1920. Zdůrazňování ústavní kontinuity mělo význam hlavně mezinárodní. Některé hlavní principy jako dělba moci a ústavní instituce, sice zůstaly v poválečné republice zachovány, ale exilové vlády, prezident, domácí odboj, nejvíce pak vládní program, který se sice na ústavu odvolával, a prezidentské dekrety provedly tak rozsáhlé ústavní změny, že v roce 1947 ministr spravedlnosti Prokop Drtina považoval za obtížné určit, co ještě z ústavy platí.

Nejvýznamnější ústavní změnou bylo uznání svébytnosti Slovenského národa a stanovení pravomocí jeho národních orgánů. K dalším důležitým změnám patřilo rozsáhlé znárodnění, jednokomorový systém Národního shromáždění, nové orgány vlády a její generální sekretariát, vybavený velkou pravomocí.

Nové bylo postavení nižších orgánů moci a samosprávy. Národní výbory obdržely jak usnášecí, tak výkonnou moc, navíc značně rozšířenou. Ústavní pravomoci prezidenta se neměnily, pouze v období jeho dekretů se hodně rozšířily. Také postavení prezidenta bylo Benešem vymezeno jako nejvyšší politický úředník. K dalším významným změnám v ústavě patřilo snížení věkové hranice na 18 let pro uplatnění pasivního a aktivního volebního práva a jeho rozšíření na příslušníky branné moci.¹⁵

Ačkoliv Československo nadále „de iure“ zůstalo demokratickým státem „de facto“ tomu tak nebylo, neboť ústavní instituce byly z rozhodování často vyřazovány mimoústavními prostředky. Je nutno dodat, že se tak (alespoň zpočátku) nedělo proti vůli většiny národa.

1.5.2 Znárodňovací dekrety

Na podzim roku 1945 podepsal prezident znárodňovací dekrety. Původně se zestátnění mělo týkat jen podniků Němců, kolaborantů, zrádců a přírodních zdrojů. Mělo tak dojít k znárodnění několika průmyslových odvětví. Přes rozpory ve vládě se komunistům a sociálním demokratům podařilo prosadit velké znárodnění. Ve více než dvou stech městech proběhly manifestace oslavující znárodnění. Znárodnění se týkalo všech bank a pojišťoven, klíčového průmyslu a ostatních závodů s více než pěti sty zaměstnanci. Bylo znárodněno celkem 2119 podniků. Vznikl tak silný znárodněný sektor. Československé znárodnění roku 1945 bylo oslavováno jako událost předního významu, která postavila republiku do předních řad pokrokové Evropy. Mnoho zaměstnanců spojovalo se znárodněním rychlý vzestup své životní úrovně.

Již zde je patrný posun československé politiky doleva od systému tržní ekonomiky. Tento jev byl charakteristický pro všechny země osvobozené Sovětským svazem (satelitní země), v menší míře se uplatnil i na západě. Oficiálně byl zákon o znárodnění vyhlášen v dubnu roku 1948. Podniky nad 50 zaměstnanců, firmy působící v oblasti velkoobchodu, stavebnictví, zahraničním obchodu, cestovním ruchu, pohostinství byly převedeny do státního vlastnictví. V rozporu se zákonem byly zestátněny i malé podniky pod 50 zaměstnanců. Převody majetku byly provedeny velice rychle, takže na konci roku 1948 již bylo 95% pracujících zaměstnáno ve státních službách.¹⁶

¹⁵Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/, Praha: SNP, 1991. s. 35

¹⁶ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/, 1.vyd. Praha: SNP, 1991. s. 22

1.5.3 Pozemková reforma

Poválečná pozemková reforma byla druhou největší změnou vlastnických vztahů. Šlo o konfiskaci půdy a zemědělských závodů Němců, Maďarů, kolaborantů, zrádců a o jejich přidělení českým a slovenským bezzemkům, deputátníkům a malým rolníkům. V první etapě změnilo vlastníka 2946 395 ha půdy. Těžiště první etapy pozemkové reformy leželo v českém pohraničí, ale reforma ovlivnila i poměry ve vnitrozemí.

Komunisté se zaměřili na rozbití rolnické solidarity a jednoty československého venkova. Využili skutečnosti, že v Československu – především ve vnitrozemí – v té době existovalo stále ještě cca 14 000 velkostatků, které vlastnily zhruba 20 % veškeré zemědělské půdy. Proto vystoupili s požadavkem parcelace těchto velkých hospodářství a rozdělení jejich půdy malým a středním rolníkům. Tyto nové požadavky formulovali v tzv. *Hradeckém programu*, s nímž vystoupili v dubnu 1947 a jímž usilovali o získání podpory malých a středních rolníků bez ohledu na jejich stranickou příslušnost, a to včetně „pocitivých příslušníků bývalé agrární strany“. Ve změněných podmínkách po volebním vítězství KSČ došlo 2. června 1947 k uzákonění revize první pozemkové reformy.

Týkala se 966 714 ha orné půdy. Drobným a středním rolníkům bylo přiděleno asi 127 000 ha půdy, lesní půda přešla v naprosté většině do rukou státu a zbývající zemědělská půda přešla do správy státních statků. Součástí této pozemkové reformy bylo také omezení výměry zbývajících velkostatků na 50 ha zemědělské půdy a likvidace vlastnictví takzvané spekuláční půdy, jak byla označována ta, na níž její vlastníci osobně nehosподаřili. Tato část reformy byla dokončena až po únorovém převratu.

Všechna tato opatření zvyšovala oblibu KSČ ve společnosti: na venkově proto, že vycházela vstříc malým a středním rolníkům v jejich letitém soupeření s velkostatkem, ve městech proto, že budila dojem pokračující „demokratizace a nacionalizace“ vesnice.

Pozemková reforma fakticky odstranila soukromé velkostatky a změnila sociální strukturu vesnice odchodem sociálně nejnižších vrstev obyvatel do pohraničí. Nedostatek pracovních sil v zemědělství se zvětšil a stal se trvalým jevem. Pozemková reforma splnila předpokládaný politický cíl - osídlit pohraničí Čechy a Slováky.

A také sociální záměr – zmírnit sociální napětí ve společnosti vytvořením vrstvy „nových středních rolníků“ z bezzemků a deputátníků.

Průběh a výsledek první etapy pozemkové reformy se staly terčem kritiky. Nekomunistické strany kritizovaly její stranické zneužívání komunisty, později hospodářské ztráty, nízkou kvalifikaci osídlenců, velký rozsah neobdělané půdy a nízkou hranici přidělu půdy – 13 ha. V roce 1947 kritikové této pozemkové reformy stále častěji požadovali její revizi. Reformy změnily sociální strukturu společnosti. Odstranily nebo znatelně oslabily dva krajní póly dřívější struktury: soukromé vlastnictví velkého kapitálu, bank, velkopřemyslu na jedné a sociálně nejnižší vrstvy na straně druhé. Dělníci deputátníci, bezzemci a malí živnostníci obdrželi zařízení hospodářství, závody, byty v pohraničí. Vznikla nová společenská skupina: „nový střední rolník, živnostník a těž dělník“.¹⁷

1.5.4 Přizpůsobování právního systému monopolní moci

Právní systém, uspořádání a činnost justice se rychle přizpůsobovaly monopolní moci a měnily se v součást jejího systému. Nový ministr spravedlnosti Alexej Čepička považoval za svou komunistickou povinnost a cítil jako své poslání podřídit justici vedoucí roli strany.

Začlenění justice a právního řádu do mechanismu komunistické moci se uskutečňovalo jak konkrétními opatřeními a změnami ve struktuře justičních institucí, tak tvorbou nové legislativy. V letech 1948-1951 v rámci tzv. právníké dvouletky, vyhlášené již zmiňovaným ministrem Čepičkou, vstoupil v platnost nový trestní zákon, trestní řád a občanský zákoník.

V roce 1948 vznikl zákon na ochranu lidovědemokratické republiky, který ve srovnání se zákonem na ochranu republiky z roku 1923 obsahoval nové trestné činy a zvyšoval trestní sazby. Změnila se struktura justičních orgánů a postavení jejich jednotlivých článků. V letech 1948-1952 působily Státní soud, Státní prokuratura a zvláštní úřady pro stíhání trestních činů žalovaných podle zákona na ochranu republiky.

Rychlá přestavba právního řádu a justice směřovala k tzv. „*třídní justici*“. Měla dopadat na bývalé příslušníky buržoazie a jejich rodiny, na bývalé vysoké státní

¹⁷ Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/, Praha: SNP, 1991. s. 30

úředníky, „*vesnické boháče*“, funkcionáře předúnorových nekomunistických stran, vysoké církevní hodnostáře a činitele, bývalé vysoké důstojníky armády a policie.¹⁸

Zavedla se praxe, kdy v soudním řízení měl silnější pozici prokurátor, nikoliv soud. Nadřazenost vedoucí komunistické strany nad zákonem včetně ústavy a justičními orgány se stala jedním z nejdůležitějších zdrojů nezákonnosti, která se rychle šířila a dosahovala hrozivých rozměrů.

1.6 Venkov v programech politických stran v roce 1946

V roce 1945 byla v Československu obnovena demokracie se svobodnými volbami, ale nikoliv parlamentní demokracie v klasické podobě, protože neuznávala právo na opozici.¹⁹

Od května 1945 působil v obnoveném Československu omezený počet politických stran, které měly buď socialistický, či sociálně reformní program. V českých zemích po druhé světové válce obnovily plně činnost čtyři české strany – Československá sociálně demokratická strana, Československá strana národně socialistická, Československá strana lidová a Komunistická strana Československa. Tyto strany působily již před rokem 1938 a jejich vedení se zformovalo během druhé světové války v exilu.

Každá z těchto stran se představovala při parlamentních volbách v roce 1946 jako strana všech stavů a v boji o zemědělské hlasy dokonce každá z těchto stran kladla mírný důraz mezi všemi stavy na stav zemědělský, jelikož po druhé světové válce nebyla obnovena činnost agrární strany, která v předválečném československém venkově zaujímal rozhodující postavení. Venkov se stal místem, kde jednotlivé strany uskutečňovaly nejvíce volebních kampaní, protože to byl do značné míry právě venkov, který rozhodoval o výsledcích nadcházejících voleb.

Zemědělské programy jednotlivých stran se ve své podstatě lišily jen v několika málo bodech. Všechny programy byly orientované věcně, tzn. na problémy, které vznikly v důsledku druhé světové války či na změny, které vyžadovala tehdejší doba. Strany se shodly na co nejrychlejším provedení konfiskace a přerozdělení půdy po všech Němcích, Maďarech, zrádcích a kolaborantech v pohraničí a vnitrozemí.

¹⁸Kaplan, K. Proměny české společnosti 1948-60, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 62

¹⁹Rupnik, J. Dějiny komunistické strany Československa, Praha: 2002, s. 199

Všechny strany zároveň usilovaly o všeobecné vyšší vzdělání, které by bylo přístupné pro všechny zemědělce. Jen sociální demokraté navrhovali, že odborné školství by se mělo stát po dobu dvou let povinným pro každého budoucího hospodáře.²⁰

Velká pozornost byla věnována venkovské ženě, pro kterou by se ulehčily každodenní povinnosti, kdyby se venkov plně elektrifikoval, zavedly se obecní kanalizace či vodovody. Strany se dále shodly v tom, že by se na každé vesnici měl rozvinout kulturní život, například že se vybudují kulturní domy, divadla, biografy, knihovny atd., jen tak se mohlo zamezit odchodu mladých lidí z venkova do měst.

1.6.1 Zárodky kolektivizace

Strany se ve svých zemědělských programech lišily ve dvou nejdůležitějších bodech, jimiž byly otázky komasace (scelování zemědělské půdy) a zemědělského družstevnictví. Komunisté by komasaci pozemků provedli všude tam, kde ji zemědělci žádali. Lidovci požadovali, aby půda, jež zůstala rozdrobena a její majitelé odešli, byla spojena do hospodářských soběstačných celků – hospodářství. Sociální demokraté chtěli scelování půdy provést především v pohraničních oblastech a pak postupně ve všech částech republiky. Národní socialisté viděli komasaci půdy jako předpoklad pro zvýšení výnosnosti zemědělské výroby, tudíž bylo její provedení jednou z hlavních podmínek prosperity československého zemědělství.

Podle lidové strany potřebovalo zemědělské družstevnictví jen určité reformy. Družstevnictví mělo plnit všestrannou službu venkovskému lidu. Jednalo se hlavně například o družstva skladištní, strojní, výrobní atd. Podle národních socialistů a sociálních demokratů se měla zemědělská družstva stát spolupracovníky všech zemědělců. Pro komunisty však bylo důležité, aby se zemědělská družstva dostala do rukou malých a středních zemědělců, kteří by se stali jejich členy a využili své většiny k tomu, aby při následném hlasování dostali vedení těchto družstev do svých rukou. V tomto případě se jednalo o družstva s vlastnictvím, které bylo v podstatě kolektivní. Podle tohoto náznaku se dalo soudit, že se jednalo o první zárodky možné kolektivizace.²¹

²⁰ Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, str. 89

²¹ Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, str. 92

Komunistická strana také ve svém programu hájila soukromé vlastnictví zemědělské půdy a majetku a vedoucí komunističtí funkcionáři zatím reagovali sliby, že v Československu žádné kolchozy nikdy nebudou.

Komunistická strana nedosáhla prvenství tím, že voličům předložila své zásadní programové cíle, ale naopak, že obhajovala převody půdy po Němcích do soukromého vlastnictví nových osídlenců a dotvrdila to doručením statisíců formálních vlastnických dekretů. Energicky se vyslovila pro ochranu soukromého podnikání a náboženskou svobodu. Jasně proklamovala svou vůli k demokracii a demokratickému postupu v celé své státní politice. Díky těmto výsledkům získala převahu ve všech organizacích a udávala tak směr celé státní politice.

1.6.2 Poválečné levicové smýšlení lidí

Největší ekonomickou silou se stal stát, konkrétně vláda, ve které měli převahu komunisté a sociální demokraté. Komunisté se vždycky snažili dosáhnout absolutní moci. Politika spolupráce, kterou KSČ dělala první dva roky po válce, byla jenom zastíracím manévrem. Komunisté začali vyvolávat konflikty, jimiž se snažili ukázat na ostatní strany jak špatně to s národem myslí. Parlamentní volby z roku 1946 ukázaly, že v prvním poválečném nadšení levicově smýšlelo 40,17 % lidí v českých zemích. Na Slovensku se to komunistům nepodařilo, tam absolutní většinu získala Demokratická strana. Nicméně vítězství v Čechách stačilo k tomu, aby do křesla předsedy vlády usedl komunist Klement Gottwald. Začalo odstraňování členů ostatních politických stran z bezpečnostního aparátu.

„Ekonomiku už měla vláda pevně v rukou. Znárodnění a předchozí pozemková reforma změnily československou společnost v jejích základech, napsal Karel Kaplan“²²

1.6.3 Důvěra ve sliby komunistické strany

Většina obyvatel skutečně uvěřila slibům Komunistické strany, že právě ona je ta jediná a pravá, která dokáže zajistit tu opravdovou "vládu lidu", tedy demokracii, právě ona dokáže zajistit spravedlnost a prosperitu. Již zanedlouho na vlastní kůži zjistili první lidé, že ona spravedlnost nebyla míněna pro všechny, a ona "prosperita" dovedla stát do velkého vnitřního zadlužení.

²²Pacner, K. Osudové okamžiky Československa, 1 vyd. Praha: Themis 1997, s. 291

Komunistickým převratem (komunisté jej nazvali "Vítězný únor") se naše země stala součástí Sovětského bloku a na západní hranici (s Německem a Rakouskem) byla postupně budována téměř nepřekonatelná železná opona. Pro okolní svět to byl zároveň signál k protikomunistickým postupům. Jeden z vedoucích komunistických funkcionářů řekl, že právě převrat v únoru 1948 byl jakýmsi logickým vyústěním, ale byly to právě volby v roce 1946, kdy se rozhodlo o demokracii v Československu.

„Nastala doba, kdy režim sám sebe nazýval lidově demokratický, ale zároveň se měnil v režim vlády jedné strany“

1.6.4 Univerzální družstvo

Z dostupných dokumentů vyplývá, že komunisté po převzetí moci ve státě neměli v oblasti zemědělské politiky zcela jasno a že alespoň zpočátku chtěli své sliby, že se kolchozy v Československu zakládat nebudou, dodržet. Z materiálů o jednání stranických a státních orgánů, věnujících se zemědělství, vyplývá, že se ještě v březnu 1948, kdy zemědělská komise ÚV KSČ a Hospodářská rada přišli s návrhem sjednotit družstva v „jedno univerzální družstvo“, které mělo mít charakter převážně výrobní, zvelebovací a kulturní, neuvažovalo o použití násilí proti těm, kdo by nechtěli do družstva vstoupit.

V dubnu 1948 se zemědělská komise při Státním úřadu plánovacím vyjádřila takto: „Jak zavádět vyšší formy socialistické práce v zemědělství? V praxi může přijít v úvahu toliko použití metody výchovy pomocí politické ideologie nebo cesta hospodářského přesvědčování“.²³

1.7 Komunistická doktrína

JZD v Československu, zemědělské výrobní organizace v dalších zemích sovětského bloku stejně jako kolchozy v Sovětském svazu vyžadovala komunistická doktrína. Ta spočívala na přesvědčení, že tak jako v ostatních oblastech života a hospodářství, tak také v zemědělství zabezpečí centrálně administrativní systém prosperitu a rozvoj. Nikoli tedy individuální schopnosti, iniciativa, aktivita a především zájem výrobců, nýbrž jisté příkazové místo mělo být zdrojem rozvoje společnosti.

²³Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 84

Centrální řízení tak vzalo do svých rukou vůli lidí, jejich starost o sebe sama a spoléhalo na výlučnost své doktríny a na sílu a moc svých direktiv. U zrodu této doktríny stálo přesvědčení, že je to právě systém, který odstraní živelnost v hospodářském životě i v konání organizací a lidí a že překoná nerovnoměrnost ve vývoji odvětví, úseků a dokonce lidských výkonů.²⁴

Na základě této doktríny byly vytvořeny zcela specifické výrobní organizace na venkově. V sovětské svazu dostaly název kolchozy, v Československu „*Jednotná zemědělská družstva*“. Ovšem nikdy a nikde v komunistickém režimu neměly charakter družstev v pravém slova smyslu. Zachovaly si pouze několik formálních znaků, které družstevnictví připomínaly, např. stejný název, dále v organizační struktuře byly zavedeny členské schůze, valné hromady, představenstva, dozorní rady a revizní komise.

²⁴Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 112

2 REVOLUČNÍ SOVĚTSKÉ RUSKO

2.1 Počátek „kolektivizace“ v Rusku

Známým dekretem o půdě z roku 1917 došlo k nacionalizaci půdy. Zlikvidovaly se carské a šlechtické velkostatky, znárodněná půda byla rozdělována vesnické chudině do osobního nebo občinového užívání. Občina se stávala základem, na němž se tvořily první zemědělské komuny. Šlo o tzv. primitivní kolektivní hospodářství, vybavená pouze živým a mrtvým inventářem, který pocházel ze zlikvidovaných velkostatků. Předrevoluční rolníci za války zbohatli a ve svůj prospěch využili i nedostatek potravin v občanských nepokojích a tzv. válečného komunismu.

V podmínkách navazující tzv. *Nové hospodářské politiky* se tak s podporou sovětské revoluční moci paradoxně setkávala přežívající feudální obecina s dravým kapitalistickým kulactvem. Mužici, vesnická chudina a rolníci, kteří se ještě nenaučili samostatně nebo kolektivně hospodařit, byli jednou velkou polohladovou masou, se kterou bylo možné v podmínkách diktatury proletariátu experimentovat a manipulovat podle příkazů z centra či místních komisařů a sekretářů.²⁵

2.2 Hromadná kolektivizace ze Stalinova podnětu (1928-1929)

Celosvětová agrární krize se sice Sovětskému Rusku vyhnula, ale dlouhodobá technická zaostalost, z níž i při nadbytku půdy pramenila nízká produktivita práce, slabé výnosy, špatná užitkovost a následkem toho chronický nedostatek potravin pro obyvatelstvo. To vše nesmírně zkomplikovala neuvážená a všestranně nepřipravená hromadná kolektivizace zemědělství, zahájená ze Stalinova podnětu v letech 1928 – 1929 a probíhající pak po celá třicátá léta.

Mužici byly do kolchozů lákáni mnoha nepodloženými sliby o brzkém blahobytu. Ti, kteří váhali nebo dokonce byli proti kolektivizaci, byli existenčně zstrašováni, veřejně pranýřováni a nakonec do nežádoucích kolchozů stejně nahnáni, nejednou i vojenským obklíčením celých vesnic.

Velcí sedláci, kteří ještě před několika lety svou produkcí oživovali sovětskou nedostatkovou ekonomiku, byli jako mávnutím proutku prohlášeni za původce a viníky vážnoucího zásobování a dokonce za viníky šířícího se hladu, za škůdce socialismu a diktatury proletariátu, za nepřátele lidu.

²⁵Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 36

Jejich majetek byl zabavován, na mnoha místech se před s fanatizovanou veřejností konaly protikulacké soudy s předem dohodnutými rozsudky. Po několik let odjížděly na východ, a to i za polární kruh, transporty kulackých vydědenců, jejichž případný návrat byl nežádoucí. Nezákonně bylo postiženo asi 20% rolníků odmítajících vstup do kolchozů. Tito rolníci byli v lepším případě vystěhováni do jiných oblastí a řada z nich poslána do pracovních táborů.

2.3 Kolektivizace a následná změna sovětské vesnice

Kolektivizace úplně změnila sovětskou vesnici. V jejím průběhu se vytvořily dva nové typy zemědělských podniků, a to *sovchoz* jako státní forma zemědělského hospodářství, která měla sloužit jako vzor uplatňování vědeckotechnických znalostí pro kolektivní formu - *kolchoz*. V obou případech šlo o velké zemědělské podniky, ve kterých pracovalo obyvatelstvo jedné i více vesnic (s výběrem jedné jako střediskové), v průměru kolem 200 - 300 rodin, které vlastní obživu získávaly z malých domácích hospodářství.

Sovchozy a kolchozy byly budovány jako soběstačná společenství s vlastní školou, lékařskými a sociálními středisky, obchody, sklady apod. Mechanizaci zemědělské výroby zajišťovala strojně traktorová střediska. Každý kolchoz a sovchoz měl vlastní agronomy, zootechniky, mechanizátory, veterináře a jiné specialisty. Nová organizace zemědělské výroby přinášela své výsledky postupně, jak se rozvíjela ostatní odvětví národního hospodářství. Počátky kolektivizace vedly ke značnému snížení zemědělské produkce, v letech 1929 - 1935 musel být dokonce zaveden přidělový systém a v některých oblastech se objevil i hlad. Teprve koncem 30. let počala zemědělská výroba poněkud stoupat. V té době bylo kolektivizováno již 98 % všech rolnických hospodářství. Zakládání kolchozů se neobešlo bez hrubého nátlaku a násilí.

2.3.1 Direktivní řízení

Kolchozy byly řízeny direktivně shora, a to zpočátku prostřednictvím politických oddělení při státních traktorových stanicích a státních zemědělských podnicích – sovchozech, od poloviny 30. let pak výlučně okresními stranickými výbory, takže o družstevní demokracii nemohlo být ani řeči. Dověšení kolektivizace bylo vyhlášeno na sklonku třicátých let za situace, kdy byl až na nepodstatné výjimky osamocených usedlostí zcela zlikvidován soukromý sektor a kdy kolchozy podle

úředních údajů sdružovaly přes 93% všech rolnických hospodářství a přes 99% osevních ploch. Po uzavření německo-sovětského paktu byla kolektivizace nastolena i na nově připojených územích (v západních částech Běloruska a Ukrajiny, v pobaltských republikách a v Besarábii), její průběh však záhy přerušila válka.²⁶

2.3.2 Přímé následky války

Nejtěživějším břemenem, které právě skončivší válka naložila na bedra vyčerpaného státu, byly enormní lidské ztráty odhadované na 26 milionů lidí. Ty se nejvíce dotkly mužské populace v produktivním věku. Po demobilizaci a repatriaci se sice na vesnici část vrátila, ale poté převážil dlouhodobý a trvalý hladomor. Za objeti hladomoru způsobené diktátorskou politikou Stalina padlo až 3,5 milionu lidí, ale historici zastávají také názor, že má na svědomí více občanů SSSR než bylo zabito během druhé světové války. Vlivem válečného chaosu totiž nastalo krátkodobé rozvolnění politických, sociálních a ekonomických vazeb mezi centrálními orgány a lokálními správami a samotnými rolníky.

Během války dramaticky klesla pracovní morálka a disciplína a vzrostla migrace pracovních sil. Předsedům kolchozů chyběly základní materiální pobídky a nebylo z čeho vyplácet mzdy. Vinou vysokých dávek a daní se nedostávalo ani naturálních odměn. Odměny za práci v kolchozu stagnovaly nebo se blížily nule. Podle výpočtů si v 50 % kolchozů mohl rolník vydělat **maximálně 1 rubl za den**, což byla jedna třetina ceny kilogramu tmavého chleba.

Ačkoliv kolchozy oficiálně vlastnily 96 % veškeré obdělané půdy a 100 % mechanizace, zbytkové soukromé pozemky, ať už vlastněné kolchozníky či státními zaměstnanci nebo dělníky, vytvářely 51 % celkové sovětské zemědělské produkce. Přesto proti nim strana zahájila účinný represivní boj. Direktivně byla omezena rozloha záhumenků na 0,5 až 1 hektar. Majitelé soukromých záhumenků navíc museli odvádět povinné dodávky až do roku 1958. Aby splnili všechny požadavky centrálních orgánů, byly nuceni odevzdávat i osivo a zásoby určené pro vlastní obživu. Rapidně se zhoršovala kvalita jídla, což se negativně projevovalo na již válkou oslabeném lidském organismu obyvatel některých částí země. Podle dosavadních výzkumů trpělo v období let 1946 – 1948 podvýživou až 100 milionů lidí.²⁷

²⁶Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 37

²⁷Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, str. 68

2.4 Měnová reforma

Stalinovi lidé se o zemědělství zajímali jen do té míry, do jaké výpadky dodávek začaly ohrožovat celkovou stabilitu systému a makroekonomické ukazatele. Z vesnice byla odčerpávána většina nadprodukce a byl na ni uvalen takřka polovojsenský režim v podobě povinných odvodů a zvýšeného zdanění. Problém povinných dodávek byl natolik tíživý, že si kolchozy často kupovaly potraviny na soukromém trhu a pak je se ztrátou odváděly státu, jen aby se vyhnuly tvrdým administrativním či trestným postihům. V letech 1947 až 1953 bylo podle dekretu z 4. června 1947 odsouzeno 1 300 000 lidí (z toho více jak 75 % na více než 5 let). Na základě této krizové legislativy představovali tito odsouzení lidé **53 % nepolitických vězňů gulagu** a téměř 40 % celkového počtu vězňů.

Sovětský svaz také postihl zvláště v centrálních ekonomikách obvyklý poválečný jev – přebytek hotovosti na straně obyvatel a její nedostatek na straně státního rozpočtu. Stát se pro vyrovnání tohoto nepoměru rozhodl provést **měnovou reformu v poměru 10:1**. Jelikož díky příznivým cenám, za které rolníci prodávali na volném trhu během války, dokázali nastrádat poměrně slušné peněžní hodnoty, které ale nechtěli svěřovat spořitelnám, mimo jiné z obavy, aby tak oficiálně nezveřejnili výši svých příjmů.

Nutno říci, že události po roce 1917 výrazně proměnily majetkovou strukturu venkova – nejbohatší statkářská vrstva zmizela a střední stav, profitující ze spontánních pozemkových přesunů a záborů, výrazně posílil. Při kolektivizaci byly proto aplikovány primitivní, nicméně účinné sociální definice – nejchudší služebná vrstva bez vlastního pozemkového vlastnictví (*bedňjaci*) byla poštována proti bohatým vlastníkům (*označovaní neologismem kulaci*) a také proti středním rolníkům (*seredňjaci*). Důsledkem krvavé strategie bylo zrušení přirozené vesnické sociální stratifikace, smazání generační hierarchie a vytvoření masy v chudobě si rovných kolchozníků.

Zatím co dříve se vesnice byla schopna při nastavení příznivých podmínek znovu regenerovat, nástup kolektivizace zdeformoval a v mnoha případech zničil samotné mechanismy obnovy. Ruský venkov by se pravděpodobně nevyhnul modernizačním trendům směřujícím k oslabení tradičního systému správy komuny a transformaci dosud platných majetkových vztahů. To co by, ale trvalo desetiletí

a bylo věci přirozené generační výměny, stalo se násilně, diktováno shora a v neuvěřitelně krátké době.²⁸

3 ROLNICKÁ A SELSKÁ HISTORIE

3.1 Sedláci dávných časů

Dnes můžeme říci, že zemědělství spolu s lovem bezesporu patřilo k nejstarším lidským činnostem a dlouho se považovalo za cosi setrvačně ustáleného, kde se třeba celá staletí nedělo nic převratného. Aby bylo co jíst obdělávala se půda a pečovalo se o zvířectvo. Ti, kteří tuto činnost vykonávali, byli neodmyslitelně spjatí s přírodou a půdou, ať už to byla půda jejich vlastní či patřila panovníkovi nebo šlechtě a jim byla za poslušnost, odpracování a daně pouze zapůjčena.

“S tím se narodili, tím žili a umírali, v tom byl smysl jejich existence“.

Nemnozí z nich bývali gramotní, čtenáři, písmáci a kronikáři. Dokonce i do Vatikánu se v husitské době donesl varovný výrok, který pronesl Aeneas Silvius Piccolomini o tom, že kdekterá česká selka se vyzná v bibli lépe než mnohý učený teolog. Ostatní se sotva dovedli podepsat, a často jen třemi křížky.

Na druhou stranu byli středověcí nevolníci považováni za kulturně méněcennou vrstvu na okraji společnosti, mluvilo se o nich jako o vesnických buranech, zápečnicích a neotesancích. Ještě v devatenáctém století padla na jejich adresu ve Stroupežnického Našich furiantech slova: „žádný z nich se nedostal dál než do Strakonice na jarmak koupit kobylu“. Jako trvalá vlastnost se jim přisuzovalo neméně používání zastaralých pracovních postupů (trojpolní systém), návyků a celkově konzervativnímu myšlení.

3.2 Kořeny rodu

S nástupem Habsburků se do rakouských rukou dostávala i veškerá panovnická půda. Velkým latifundistou byla i katolická církev jejíž představitelé obdobně jako šlechtické panstvo se zemědělstvím fyzicky nezabývali, k jejímu řízení měli propracovaný systém správců a jejich adjunktů, šafářů, poklasných, nájemců, hajných,

²⁸Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 69-70

rybářů, rychtářů, fojtů a drábů, či jiných vykonavatelů panské vůle, nadřazenosti a svrchovanosti.

Panovníkovi, aristokracii a církvi po celý středověk patřili spolu půdou, lesy a rybníky i vesniční lidé, celé vesnice a osady, všechen ten „*neurozený*“ nevolný lid. Každý kdo z nás dnes pátrá v matrikách, kronikách či jiných archivních písemnostech po minulosti a kořenech svého rodu, téměř bez výjimky vždy nachází po otcovské či mateřské linii některé předky zemědělského původu. Mnohdy s údivem zjišťuje, že je vlastně přes několik generací potomkem malých či větších sedláků, kteří byli podle feudálního práva poddanými určité panovnické větvi, šlechtickému rodu či církevnímu panství (např: poddaný knížeti Lobkoviczovi, panství Jistebnickému apod.)

3.3 Historie selského lidu

Podle historika Kamila Krofity většina selského lidu na konci předhusitské doby byla v závislém postavení. Sedlák již tenkrát nebyl skutečným vlastníkem půdy, na níž seděl, nýbrž jen jejím uživatelem a nájemcem, který nemohl být kdykoliv ze své usedlosti odstraněn; měl k němu i jisté, třeba i omezené dědické právo. Byla to tzv. držba, ze které platil faktickému vlastníkovu roční smlouvou stanovený plat a úroky a kromě toho býval také vázán konat jí rozličné služby, roboty. Také nesli největší váhu daní (berní), které ukládal král vrchnostem. Vrchnostem zase na oplátku příslušelo svoje poddané ochraňovat bude-li to třeba.

3.3.1 Odpírání práva poddaných

Husitskými válkami ubylo v zemi obyvatelstva, zvláště pak na venkově, celé kraje byly zpustošeny, půda ležela ladem. Zaváděla se opatření proti přecházení venkovského lidu z místa na místo, nutící k jeho připoutání k půdě a k odvádění obvyklých platů vrchnosti. Jiná opatření se týkala dětí poddaných sedláků. Nejednou se stávalo, že synové poddaných, studující na pražské univerzitě bez takového dovolení, bývali od svých vrchností ze studií odvoláni. Některé vrchnosti nedovolovali svým poddaným dávat syny na řemesla a omezovaly jejich právo uzavírat sňatky jak s poddanými z cizích panství tak i mezi poddanými stejné vrchnosti. Postupně se poddaným odpíralo právo vařit vlastní pivo a zaváděla se povinnost odebírat pivo z panských pivovarů a obdobně to bylo i s obilím, které se muselo mlít v panských mlýnech.

3.3.2 Hlavní vrstvy poddaného lidu

Historik a státník Kamil Krofta rozeznával v předbělohorské době (13.-16. století) tyto hlavní vrstvy poddaného lidu:

- **rolníci a sedláci** tj. držitelé kmenových statků vzniklých hned při zakládání osady
- **podsedci, podsedníci a zahradníci** tj. držitelé usedlostí menších než normální selské statky téže vesnice, vzniklých zpravidla při pozdějším osazení půdy, takovým usedlostem se říkalo podsedky nebo zahrady, snad proto, že přidělený pozemek byl ohrazen plotem
- **chalupníci nebo domkáři** ti sídlili v chalupách či domcích bez pozemků, obyčejně na panské půdě a nejčastěji sloužili vrchnosti jako nádeníci
- **podruzi neboli nevolníci** bez půdy a vlastního obydlí, kteří žili v podnájmu u vrchnosti nebo sedláků a u nich vykonávali přikázané práce
- **svobodníci** neboli sedláci nezávislí na nějaké soukromé vrchnosti a nezatíženi robotou, mnozí z nich však upadali do poddanství a někteří poddaní zase naopak dosahovali svobody za plat nebo odměnou za prokázané služby, v polovině 16. stol. bylo v Čechách asi 500 svobodníků a o sto let později okolo 750, ve středočeské vesnici Kostelci u křížků se místní usedlost číslo 8 dodnes honosí tím, že tu v roce 1742 vznikl první svobodný grunt v kraji
- **nápravníci** byly původně označovány osoby rozličného původu, např. z řad nižší šlechty či ze svobodníků, jež držely pozemky na způsob léna a za to byly povinny k jistým službám, hlavně vojenským
- **dvořáci** byli držiteli výsadních selských usedlostí, kteří byli blízcí svobodníkům a rozšíření hlavně na Moravě; spadali sice pod pravomoc vrchností, ale byli prosti skoro všech povinností
- **Chodové a Králováci** také patřili k privilegovaným sedlákům, jimiž byli soukromí poddaní panovníka; sídlili na královské půdě, ale byli zproštěni robot a nadáni četnými výsadami, aby mohli hlídat zemské hranice; byli podřízeni přímo králi

3.3.3 Nevolnictví a robota

K nevolnictví a poddanství patřila povinnost robotného lidu pracovat bez nároku na odměnu osobně (pěšky) nebo s vlastním potahem (jezdící robota). V nejtěžších pobělohorských dobách to představovalo 100 až 150 dní v roce. S nevolnictvím a robotou souvisely i některé osobní nesvobody, například zákaz opustit za prací či vzděláním nebo z rodinných důvodů příslušné panství či zákaz vstoupit do manželského svazku bez souhlasu vrchnosti. Obecná povinnost vojenské služby se poddaných netýkala, neboť panovníci a šlechtičtí vojevůdci dávali k vedení svých válek přednost rytířům a dobře vycvičeným žoldněřům.

Znevolněné rolnictvo, vydírané a ponižované robotními povinnostmi, daněmi, rekvizicemi či rabováním v případě válečných událostí, vázaností k panskému dvoru a nesvobodou pohybu – to všechno dlouhodobě vytvářelo nespokojenost se stávajícími poměry, hrozilo propuknutím vzdoru, pasivního či aktivního odporu. Ke sjednocení a revolučnímu vystoupení však nikdy nedošlo, i když některé krajové akce z počátku osmdesátých let osmnáctého století k tomu neměly daleko. Zradikalizovaní nevolníci se domáhali nápravy a spravedlnosti nejen různými stížnostmi a peticemi, ale i řadou místních selských povstání, v nichž přišly ke slovu i kosy a vidle.

3.3.4 Středověká vesnice

Středověká vesnice držela ve velké vážnosti bájně postavy české a moravské minulosti – praotce Čecha, Horymíra či blanické rytíře a zvláště Přemysla Oráče, kterého údajně povolala na panovnický stolec sama kněžna Libuše, což bylo chápáno jako velká pocta zemědělskému stavu. Proti vůli církve a jindy s jejím pragmatickým přitakáním převzala a dodržovala mnohé původně pohanské zvyklosti – slavení zimního slunovratu (které se změnilo v rituál křesťanských Vánoc), vynášení smrtky a vítání jara, pálení čarodějnic, uctívání domácích bůžků apod. Plně přijala za své doložené velikány už reálných českých dějin a povýšila si je za své kultovní symboly, zejména sv. Václava a Karla IV., náboženské církevní autority od svatých Cyrila a Metoděje, přes sv. Vojtěcha, svatou Anežku a Ludmilu až po Jana Husa. Vesnice držela v úctě a pokoře i žijící panovníky, jako byli Marie Terezie a Josef II., jimž prokazovala vděk za vyhlášené úlevy a do jejichž panování vkládala mnohé další naděje.²⁹

²⁹Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 17

Při zbožnění a uctívání takových autorit se dlouhými věky utvářel duchovní svět vesničanů, jejichž náboženské představy (lidový katolicismus, místy i protestantská či židovská víra, vlažný vztah k církevním dogmatům a autoritám nebo dokonce pronásledované kacířství), mravní principy a postupně sílící národní povědomí. Tvořilo se to, čemu se dodnes říká „**zdravý selský rozum**“, i když tomu všemu bránily tisíce přežitky, vůle i zvůle vládnoucích vrstev, církevních kruhů či jenom těch nejnižších, ale všeho schopných místních hodnostářů.

Vesnice ctily i své selské vůdce, kteří usilovali o lepší hospodářské a sociální postavení poddaného lidu – chodského rebelanta Jana Sladkého-Kozinu (popraven 1695), Jakuba Kubatu z Jihočeského Zbudova (popraven 1581), rychtáře-svobodníka Antonína Nývltu z podkrkonošské Rтынě (†1782) a další.

4 ZEMĚDĚLSTVÍ PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE

4.1 Vesnice v době agrární krize

Československé zemědělství prošlo po 1. světové válce bez větších otřesů nevelkými krizovými příznaky a ve druhé polovině dvacátých let zažilo dokonce krátkou hospodářskou konjunkturu. Drobné eventuelně chudé rolnictvo tvořilo nejpočetnější skupinu zemědělského obyvatelstva, které dosti často zápasilo se zadlužením u záložen nebo u soukromých věřitelů. Toto zadlužení se začalo prohlubovat již v roce 1928, kdy k nám začala tíživá agrární krize pronikat. Za ní pak následovala několikaletá krize průmyslová, měnová, bankovní a odbytová. K výraznému poklesu výroby téměř nedocházelo, ale pokles zemědělských cen byl brutální.

Východisko mnozí hledaly mj. v částečném odklonu od pěstování technických plodin. Malovýrobci měli však manévrovací prostor velmi omezený. Zejména ti z nich, kteří získali příděly z pozemkové reformy, upadali do zvýšeného zadlužení a jejich hospodářství přicházela „na buben“. Protikrizová opatření státu iniciovaná agrárním kapitálem a agrární stranou byla prospěšná převážně statkářským podnikatelům, případně velkým sedlákům, avšak nepříznivě doléhala na početné malovýrobce.

Od poloviny třicátých let agrární krize ustupovala, ale trauma po ní v rolnické veřejnosti zůstávalo, se svými tísnivými dozvuky přenášelo až do pozdějších poválečných poměrů a do značné míry napomohlo příklonu vesnice k levicovým řešením.³⁰

4.2 Pozemková reforma po 1. světové válce

Prvořadým činem po 1. světové válce, jenž se dotkl mnoha vesnic a který současně významně ovlivnil utvářející se mocenské poměry v mladé republice, byla velkoryse zaměřená pozemková reforma. Předehru pozemkové reformy tvořil jeden z prvních zákonů z 10. prosince 1918, který zbavil aristokracii užívání šlechtických titulů a s tím spojených dalších výsad.

Sama reforma vzala do záboru velké rozlohy zemědělské a lesní půdy ve vlastnictví či jiné držbě šlechty, velkostatkářů, katolické církve, pozemkových spekulantů apod. a jen malou část toho uvolnila do poměrně výhodného přidělového řízení pro bezzemky a drobné zemědělce. Pozemková reforma zmírnila hlad rolnictva po půdě jen v malé míře a z dluhů se tito rolníci vymaňovali až ve válečných letech.³¹

Velké politické zisky inkasovala agrární strana, která reformu iniciovala a pozvolna uskutečňovala, aniž by současně příliš ztrácela neplněním původních slibů a předsevzetí nebo různými finančními aférami a machinacemi. K porušení zásad pozemkové reformy došlo mj. vytvořením a výhodným prodejem více jak dvou tisíc průměrně stohektarových tzv. zbytkových statků, jejichž prominentní majitelé se stali důležitou oporou hospodářských a politických záměrů agrární strany.

4.3 Agrární strana a její historie

Agrární strana vyrůstala již od 80. let devatenáctého století ze základu různých zemědělsko-hospodářských spolků. Roku 1897 se představila veřejnosti pod vedením Alfonse Šťastného z Padařova jako „Sdružení českých zemědělců“. V říšských a zemských volbách do zákonodárných sborů v předvečer 1. světové války byla už nejsilnější českou stranou a na venkově neměla téměř žádnou rovnocennou konkurenci. V roce 1919 už nesla jméno „*Republikánská strana československého*

³⁰Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, str. 38

³¹Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 40

venkova“ a v roce 1920 přijala definitivní název „*Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu*“, i když se jí zkráceně neřeklo jinak než agrární strana.³²

Ve volbách do poslanecké sněmovny roku 1935 voličská základna čítala 1 176 593 hlasů. Pod vedením schopného selského politika Antonína Švehly (†1933), měla rozhodující vliv v předválečných vládních koalicích, ovládala státní aparát, její představitelé zasedali nejen ve vedeních zemědělských družstev a svazů, ale v bankách a klíčových průmyslových a zbrojních podnicích a nemalými tlaky působila i na politiku prezidentů T.G. Masaryka a E. Beneše.

V přístupu k zemědělské veřejnosti razila agrární strana působivé heslo „*Venkov jedna rodina*“, čímž spoluvytvářela klamnou představu sounáležitosti malých a velkých, chudých a bohatých zemědělců. Nesla velkou odpovědnost za řízení obcí, okresů, i celého státu a prostřednictvím dobře organizované tzv. Selské jízdy získávala rostoucí vliv na agrární dorost.

Způsobila však obrovské zklamání svým příznivcům, když v kritickém roce 1938 již pod vedením Rudolfa Berana rezignovala na své vůdčí postavení, zaujala kapitulantský postoj, rozpustila se a jen o něco později dala některé své představitele k dispozici pro ponižující aktivistickou spolupráci s nacistickými okupanty. Přesto, že měla ještě několik svých nezkompromitovaných reprezentantů v Londýnské exilové vládě, doma už ji nebylo umožněno odčinit svoje těžké politické selhání.³³

4.4 Hospodářské rozdíly mezi rolníky

- **rolníci**, u nichž zemědělská činnost byla hlavním zdrojem obživy pro celou rodinu
- **domkáři a chalupníci** hospodařící na nevelké výměře vlastní či pronajaté půdy a to pouze pro vlastní potřebu
- **kovorolníci a stavorolníci**, kterým základní příjem plynul z celoročního nebo sezónního zaměstnání v nezemědělských odvětvích a pro něž byl výnos z kousku půdy byl jen doplňkovým existenčním zdrojem
- **střední rolníci**, jejichž hospodaření spočívalo výlučně na činnosti členů rodiny a jen z části sousedské výpomoci při sklizňových pracích, jejich zájem o volný prodej

³²Veselý, Z. České politické dějiny, Praha: VŠMVV 2005, s. 129

³³Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, str. 35

přebytků narážel v předválečné době na množství příkazů a zákazů ze strany velkých zemědělských seskupení

- velmi významné místo příslušelo **českým sedlákům a slovenským gazdům**, jejichž hospodářství tradičně patřila k nejstabilnějším a konkurenčně odolným zemědělským podnikům (za nepříznivých okolností, let přírodních pohrom a neúrody, za krizových odbytových obtíží nebo i ve válečných časech).

4.5 Venkovská zemědělská družstva

V této kapitole se zmiňuji již o existujících zemědělských družstvech, která ve své době plnila úplně jinou funkci nežli JZD, která začala vznikat po únoru roku 1949, kdy vyšel zákon o Jednotných zemědělských družstvech.

Už od poloviny 19. století si razila cestu venkovská zemědělská družstva, která prodělala během dvacetileté existence Československé republiky velký rozmach. Jejich základním posláním bylo poskytování vzájemné výpomoci členů v nejrůznějších směrech činnosti, od spořitelen a záložen typu raiffeisenek kampeliček, které podporovaly lidovou spořivost a umožňovaly výhodnou finanční pomoc, přes obstarávání nákupu průmyslových potřeb a formou tzv. „skladištních družstev“ zajišťovaly odbyt vlastních výrobků, přes výstavbu a provozování některých spádových zpracovatelských podniků (mlékárny, lihovary, sušárny) až po zprostředkování mechanizačních potřeb (společné žací a sklízecí mechanismy).³⁴

4.6 Družstevní principy

Družstvo ve své pravé podstatě muselo být především dobrovolná organizace, do níž lidé vstupovali, jestliže to uspokojovalo nebo pomáhalo uspokojovat jejich zájmy. Člen mohl z družstva volně vystoupit pokud to přestalo vyhovovat jeho potřebám a představám. Princip dobrovolnosti byl při kolektivizaci úplně ignorován. Dalším znakem družstevnictví byly podíly členů. Jimi byl vyjadřován vztah k družstvu i odpovědnost za ně. Rolníci vložili do JZD svou půdu, stroje, dobytek, nářadí, a nejednou i hospodářské budovy a jiná zařízení. Ale otázka podílů řešena nikdy nebyla.

³⁴Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 36

Jedním z družstevních principů je samospráva. Samospráva v družstevnictví obdobně jako ve správě obcí vždy znamenala samostatnost navenek a demokracii uvnitř. JZD nebyla družstvy v pravém smyslu slova. V postupně upevňovaném centrálně administrativním systému, kde centrum určovalo výrobní plány, vstupy, výstupy, dodávky na trh, ceny prodeje a nákupů, stanovilo dokonce i vnitřní organizaci a rozsah obhospodařované půdy a vysílalo do nich vlastní správce, nebylo možno hovořit o samosprávě, a tím tedy JZD nebyla družstvy v pravém smyslu slova.

Zemědělská družstva byla prospěšná zemědělským výrobcům všech velikostí, avšak stále více se v nich prosazovaly zájmy statkářů a agrárního kapitálu a stále více se dostávaly do vleku početných družstevních ústředen a svazů, ovládaných agrární stranou. Mezi méně zámožnými družstevníky sílilo hnutí za to, aby při hlasování nebyla rozhodující výše členských vkladů, nýbrž obnovený původní demokratický princip (jeden člen – jeden hlas), což zůstávalo vysněným přáním. Dodnes se můžeme setkat s pozůstatky záložen a kampeliček prostřednictvím ještě patrných štukových nápisů kampelička v průčelí domů.

4.7 Zamyšlení sedláka

V této kapitole je použita zповěď z životopisu jednoho sedláka, kterou učinil v knize: Zkáza zeleného čtyřlístku, kterou poutavě sepsala Zora Dvořáková.

Úcta k rodičům a prarodičům měla pevná pravidla. Lidé na venkově žili v době kdy se ctily tradice a zdálo se, že jak je to zaběhnutý, tak to bude pořád. Jak se jen mylili! Jak mohli tušit, co se stane. Co na ně čeká. Čím budou muset projít.

Lidské životy jsou jako cesty, nebo třeba jen cestičky a pěšinky v lesích a polích. Spojují člověka s člověkem.

Stáří je divnej stav. Člověk neustále vzpomíná a rekapituluje. Básníci vždycky připodobňovali lidský stáří k podzimu přírody. Jenomže lidskej život se neřídí tak pevnými a neměnitelnými zákony, jako je tomu v přírodě. Různé vlivy, náhody a zvraty způsobí, že se řád lidského života neustále porušuje. A leckdy ho sami z rozmaru nebo z nezodpovědnosti pokazíme. To jen v přírodě je podzim obdobím sklizně – dobrý či méně dobrý. Stará moudrost praví, jak zaseješ tak sklidiš. Ale tohle odvěký pravidlo už neplatí.

Komunistům šlo o to, aby si synové přestali rozumět s otci. Aby se mezi generacemi otevřela nepřekročitelná propast. Aby se na sebe dívali jako cizí – jako by mluvili rozdílnými jazyky.

4.8. Sedláci rodných gruntů

V naší společnosti snad nejvíce konzervativní sociální skupinou byli rolníci, kteří byli jakýmsi pilířem národa. Zejména jejich rody, v nichž mnoho generací po sobě dědilo a předávalo si hmotný majetek včetně hodnot duchovních.

Tito lidé měli v sobě vrozenou poctivost a mnoho jim vždy záleželo na cti, jejich slovo bylo platné více než dnešní písemné smlouvy. Tato skupina lidí byla všestranně dovedná, uměla si vždy a ve všem poradit, měla smysl vypomáhat si vzájemně a při tom nezištně. Vzorem a příkladem jim byly myšlenky a slova Františka Cyrila Kampelíka: „*Co jednomu zatěžko, několika či více lidem pak snadno.*“

Zcela určitě byli mnozí rolníci váženými občany v obci, příkladnými pro celé své okolí a vždy a za všech okolností i v časech války byli stabilizačním faktorem celé společnosti. Rodná hrouda byla živitelkou nejen jich samých, ale celého národa.³⁵

5 OBDOBÍ KOLEKTIVIZACE

5.1 Nastolení komunistického režimu

Únorovým převratem roku 1948 byly nekomunistické strany v „obrozené národní frontě“ zbaveny jakéhokoliv faktického podílu na politické moci a staly se pouze poslušnými nástroji KSČ. Tvorbu této politiky, její legislativní úpravu, řídicí činnost i praktický výkon převzala v plném rozsahu komunistická strana, jejíž aparát v této době bezkonkurenčně ovládal celou zemědělskou sféru. Rozsáhlé a hluboké změny přetvářely všechny oblasti života společnosti, postihovaly všechny občany, skupiny obyvatel, rodiny, jednotlivce. Většina změn této, možno říci totální přestavby a způsob jejich realizace násilně přerušily dosavadní vývoj společnosti. Změny odporovaly jak tradicím, tak potřebám, zájmům a možnostem české a slovenské společnosti nebo její větší části. Nová ústava v rozporu s původními sliby a představami zakotvovala také postavení Slovenska v rámci ČSR.³⁶

Mnozí původně od změn očekávali zlepšení své sociální pozice a velké části se přání také splnilo. Teprve po delším čase si negativní výsledky oficiální politiky

³⁵ Růžička, M. Vyhnanci akce „kulak“. Zločin proti lidskosti!, Havlíčkův Brod: Růžička 2008. s.9

³⁶ Veselý, Z. České politické dějiny, VŠMUV, Praha 2005, s. 229

začalo mnoho občanů uvědomovat. Zpočátku si nový režim udržel poměrně rozsáhlou sociální základnu, zejména mezi dělníky, od přelomu let 1949-1950 se však rychle zužovala. Režim nesplnil většinu slibů, kterými vyvolával naději a falešné představy, a negativní důsledky jeho politiky byly stále zřejmější a citelněji doléhaly na život společnosti i jednotlivců.³⁷

5.1.1 Komunistická strana a její poválečný vzestup

Základem nového režimu se stal politický systém Národní fronty, která byla pojmána jako politický výraz svazku sil československého protifašistického odboje. Nejvlivnější složku v Národní frontě představovali komunisté, organizačně z taktických důvodů rozdělení do dvou stran – Komunistické strany Československa a Komunistické strany Slovenska. Komunisté po válce nejrychleji ze všech stran obnovili svou organizační strukturu a rychle rozšiřovali svou členskou základnu. Největší procento tvořili dělníci, výrazně však stouplo i zastoupení ostatních vrstev společnosti včetně inteligence. Rok po válce KSČ již měla přes 1 milion členů. KSS pak 200 tisíc členů, posílená o sociální demokraty, s nimiž se komunisté době Slovenského národního povstání v září 1944 sloučili.

Prudký nárůst členské základny KSČ, která před válkou měla pouhých cca 50 tisíc členů, byl odrazem nejen prestiže získané odbojem a úlohou Sovětského svazu ve válce, ale také z role KSČ při osídlování bývalého sudetského pohraničí. Další důvodem byl vzrůst sympatií pro myšlenky socialismu ve velké části zejména české společnosti, která v tomto směru očekávala vyřešení problémů, které byly jako nevyřešené spojovány s předmnichovskou republikou (bezpečnost republiky, národnostní vztahy, sociální problematika). Řada lidí se vstupem do KSČ spojovala své kariérní ambice či se tím dokonce snažila i zastřít i vykoupit svá provinění z doby okupace.³⁸

Jako svůj bezprostřední cíl komunisté nenastolovali socialismus a už vůbec ne v klasickém pojetí jako diktaturu proletariátu či v podobě sovětského modelu. Naopak sám předseda K. Gottwald v tomto období prezentoval KSČ jako stranu, která usiluje o specificky československou cestu k socialismu přes etapu národní a demokratické revoluce a bez diktatury a proletariátu. V této souvislosti pak Gottwald konkrétně

³⁷Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953./ 2.část/, 1vyd. SPN, Praha 1991, s. 5

³⁸Veselý, Z. České politické dějiny, VŠMVV, Praha 2005, s. 215

např. odmítal i obviňování KSČ, že by v rámci řešení rolnické otázky chtěla zavádět po sovětském vzoru kolchozy.

Hlavní oporou komunistického režimu měla být dělnická třída. Nástrojem vedoucím k jejich získání pro podporu Komunistické strany Československa se stala „třídní politika“, verbálně i fakticky preferující postavení dělníků ve společnosti. „Třídní původ se stal kritériem v personální politice, při obsazování veřejných funkcí, v kariéře, v přijímání dětí do škol. Upadla společenská prestiž inteligence jako celku a rozšířila se neúcta ke vzdělání. I tato skutečnost se promítla do sociálních a mzdové oblasti.

Největším sociálně-politickým aktem, který KSČ po únoru 1948 uskutečnila, bylo přijetí zákona č.99/1948 Sb., o národním pojištění, 15. dubna 1948. Urychlené přijetí zákona (který je výsledkem prací stovek odborníků doma i v zahraničí) po únoru 1948 bylo určitým gestem nové moci, která chtěla ukázat vůli plnit své dřívější sliby a snahu nezklamat naděje občanů.³⁹

5.1.2 Starý ekonomický zákon jako prostředek k „ovládání lidí“

Komunisté vycházeli ze starého ekonomického zákona, podle kterého jsou potraviny zbraní a prostředkem na „ovládání lidí“. Proto učinili vše, aby ovládli výrobu potravin a ovládli zemědělce kteří je vyráběli. Proto použili všech možných metod, aby dosáhli svého cíle. Bez ohledu na možné následky (v Sovětském svazu to došlo až tak daleko, že kolektivizace způsobila hladomor, v ČSR pokles výroby - oficiálně o 12%). Podmínky k likvidaci soukromého sektoru a ovládnutí obyvatel byly na vesnici složité. Pevné vazby a vztahy k půdě obdělávané rodinami po staletí se staly překážkou "socializace vesnice".

Vliv KSČ na venkově byl malý. Členskou základnu tvořili bezzemci, kovozezemědělci a drobní rolníci, z nichž mnozí získali půdu až v roce 1948 při pozemkové reformě vyhlášené KSČ a vládou, tedy záhy po únorovém převratu. Ovládnutí zemědělství ztížil i ten fakt, že v letech 1945-48 nakoupili zemědělci velké množství strojů (dar UNNRA v rámci OSN), což způsobilo, že vesnice se stala reálně i ekonomicky nezávislá. Jako samozásobitelé byli rolníci nezávislí. Proto bylo hlavním cílem kolektivizace likvidace těchto samovýrobců, jako skupiny politicky

³⁹Pernes, J. Krize komunistického režimu v 50. letech 20. století, CDK, Brno 2008, s. 34

neovladatelných obyvatel. V nemalé míře šlo i o odčerpání pracovních sil pro rostoucí válečný průmysl.⁴⁰

5.1.3 Mezinárodní rolnická unie

Mezinárodní rolnická unie, která navazovala na „*Zelenou internacionálu*“ byla po válce ustanovena ve Spojených státech. Od roku 1947 v ní spolupracovali agrárníci, kteří uprchli do exilu ze zemí střední a východní Evropy. Pro komunistické režimy byli „mezinárodní sebrankou vyvlastněných velkostatkářů“. Byli označováni jako fašisté, zrádci, zločinci, političtí šejdři, kolaboranti, podvodníci, nepřátele lidu a rozvraceči lidově demokratického režimu. Podle dobového Rudého práva byli agrárníci v exilu agenti „Zelené internacionály“, kteří navazovali spolupráci s „*vesnickými boháči*“ (od roku 1952 označováni režimem jako kulaci) s jediným cílem rozvracet škodit ve všem a všude.

V okresních vesnických novinách a krajských časopisech byl sedlák označován jako neplnič dodávek, vesnický spekulant a chytrák, jako sabotér a nepřítel JZD. Když místní družstvo neplnilo dodávky, tak se uvedlo, že je to zaviněno sabotáží vesnických boháčů, kterým se podařilo vetřít se do družstva, aby je zevnitř poškozovali a rozkládali. Kulak se neurčoval podle činů, nýbrž podle třídních a hospodářských hledisek.⁴¹

Taková a podobná vyhlášení vedoucích činitelů, obsažená v různých komunistických propagačních materiálech, v tisku, v rozhlase apod., měla za cíl dezorientovat veřejnost a byla taktickým manévrem k uklidnění společnosti před začátkem urychleného nástupu ke „*kolektivizaci*“.

Účelovou lživost takovýchto prohlášení dokládá např: projev Klementa Gottwalda k účastníkům sjezdu rolnických komisí, který zazněl 28. února 1948 na Václavské náměstí. Zde prohlásil: „*Jednoduše chceme, aby vám už nikdy nikdo nemohl lhát o tom, že se u nás budou dělat kolchozy. Napříště pamatujte, že každý, kdo k vám přijde s takovým šuškaním na vesnici, patří k záškodníkům a rozvratníkům, které jsme právě z našeho veřejného života vyhnali a žeňte ho svinským krokem!* Dva měsíce po projevu interpretoval na schůzi KSČ část svých rozhovorů na Krymu slovy: „*Říkal jsme Stalinovi výslovně, že o kolchozech nebudeme mluvit, že je budeme*

⁴⁰Veselý, Z. České politické dějiny, VŠMVV, Praha 2005, s. 215

⁴¹Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a stredo-evropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 102 (Jech, K.: Soumrak selského stavu 1945-1960, Praha: 2001)

dělat. Likvidovat staré formy. On s tím souhlasil.“ Cílovou skupinou výše zmíněné kampaně, resp. propagandy, byli drobní a střední rolníci. Co se týče majetnějších zemědělců, tak s těmi se jako s aktivními účastníky procesu kolektivizace nepočítalo.⁴²

Léta 1948-1953 byla obdobím vyhocené studené války, charakterizované válečným konfliktem v Koreji a očekáváním obdobného stavu v Evropě. S odchodem ministra zahraničí Jana Masaryka (dosud neosvětlená smrt 10. března 1948) zanikl poslední zbytek už dříve omezené československé zahraničněpolitické aktivity.

5.1.4 Perzekuce agrární strany

Ani útoky proti agrárikům neustaly. Prvorepubliková agrární politika byla podle dobové komunistické propagandy vedená velkoagrární klikou, byly napadány postupy předválečných velkostatkářů a boháčů, zdůrazňovaná zrada a kolaborace předáků strany.

Po válce však nastal obrat, kdy družstevnictví bylo „zdemokratizováno“ a vzato z rukou velkostatkářů a zrádců. Začala probíhat agitace ve prospěch socializace venkova, kterou někteří agráriké mohli „sledovat“ z vězeňských cel, někteří přežívali na „svobodě“ vystavení četným ústrkům a perzekucím, jiní volili, často za dramatických okolností, exil.

Po desetileté perzekuci byla agrární strana obnovena v exilu. Bývalí příslušníci strany v exilu, zdůraznili kontinuitu prvorepublikovou stranou, odsoudili Košický vládní program jako nemravnou smlouvu výsadních politických stran, která vedla ke komunistickému převratu, odmítli retribuční a jiné dekrety, odporující právnímu řádu a demokratické ústavě masarykovské republiky. Za svého hlavního nepřítele označili komunismus a oznámili, že pokračují v boji za svobodu svého národa.⁴³ Daleko od domova, často v obtížných sociálních podmínkách v nich sílila beznaděj i naděje na návrat, která se stále více vzdalovala. Prohlubovaly se staré rozpory a sváry, objevovaly se nové, když se nenaplnovala očekávání návratu do ztracené vlasti.

⁴²Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 121

⁴³Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, str. 101 (Svatováclavská deklarace, Dostál, V.: Agrární strana. Její rozmach a zánik, Brno 1998, str. 253-254)

5.2 Období po „vítězném únoru 1948“

Únor 1948 nadlouho rozdělil společnost na vítěze, postižené a vystrašené. K vítězům nepatřili jen komunisté, ale cítili se jimi i ti dělníci a příslušníci středních vrstev, stranicky neorganizovaní nebo členové nekomunistických stran, kteří očekávali od nové moci splnění jejích slibů a svých požadavků. Hned po únoru 1948 zahájili komunisté prostřednictvím akčních výborů NF rozsáhlé politické čistky. Společnost prožila první silnou vlnu masové perzekuce, jež se podobala politické mstě vítězů nad poraženými. Bohužel nezůstala jevem ojedinělým, ale změnila se v trvalý rys komunistické moci, která dále rozmnožovala její formy a stupně. Po únoru 1948 byla čistka zvláště rozsáhlá, krutá, nekontrolovatelná a nekontrolovaná, bez hranic.

Společnost se zpočátku převratným změnám a převážně nepochopitelným „novotám“ bránila, nebo se o to alespoň snažila. Mnoho občanů odmítalo přijímat vnucovaný způsob a smysl života. Jejich odpor měl různé formy, byl živelný, individuální i skupinový, pasivní i aktivní, skrytý i veřejný. Představitelé moci odpovídali na každý odpor perzekucí odpůrců skutečných i domnělých. Vytvořili atmosféru strachu, která oslabovala vůli k odporu spolu s postupující společenskou přestavbou nutila občany přizpůsobovat se nové realitě, hledat si v ní své místo.

5.2.1 Poúnorová přeměna Národní fronty

Velkou změnu prodělala Národní fronta, její role v politickém systému i její vnitřní uspořádání. V únoru 1948 skončila jako lidově demokratická koalice a stala se organizovanou institucí s nižšími orgány a aparátem. Její akční výbory v únoru už působily ve všech místech, závodech a úřadech. Národní fronta přestala určovat politickou linii státu, tuto roli plně převzala komunistická strana. Národní frontě zůstala v politickém systému funkce převodové páky komunistické strany, používané téměř či výhradně vůči nekomunistickým stranám – měla poskytovat režimu zdání demokracie. Gottwald několikrát vysvětloval:

„Potřebujeme tuto fasádu. Byli bychom hloupí, kdybychom tuto fasádu strhli, když ji máme a můžeme ji mít“⁴⁴

Formy podřízenosti:

⁴⁴Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953./ 2.část/, 1vyd. SPN, Praha 1991, s. 25

V ČSR se uplatňovaly rozličné formy podřízenosti: prostřednictvím institucí, jako byla Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), Informační byro KS, generální štáb, pomocí pokynů komunistického vedení, vlivem velvyslance, působením systému sovětských poradců.

5.2.2 Změny ekonomických vztahů

Od 28. dubna do konce roku 1948 přijal parlament sérii znárodnovacích zákonů. Na jejich základě byly zestátněny průmyslové a potravinářské závody nad 50 zaměstnanců, ojediněle i pod tuto hranici, podniky stavební, dopravní, polygrafické, velkoobchod a zahraniční obchod, cestovní kanceláře, léčebné ústavy. Národní podniky usilovali o úplnou likvidaci soukromého sektoru (svého konkurenta) a vynucovaly si zestátnění podniků i pod 50 zaměstnanců, zakotvenou v zákoně a v ústavě. Znárodnění se uskutečnilo 1948 jako politický akt, motivovaný už před únorem 1948 mocenskými záměry komunistického podnikání. Nepříznivé důsledky poučovacího znárodnění se brzy ohlásily.

V roce 1948 zanikla třísektorová ekonomika, kapitalistický sektor byl zlikvidován. Mocenské postavení státu v ekonomice se natolik rozšířilo a upevnilo, že se stalo monopolním. Byly vytvořeny podmínky, aby se staly neomezenými vládci výroby a trhu. V poměrně krátké době režim zlikvidoval nejen kapitalistický průmysl a podobná odvětví, ale i soukromé rolníky a hospodáře v zemědělství, živnostníky, soukromé řemeslo a maloobchod.

5.4 Kolektivizace jako destrukční proces v životě venkova

Termín kolektivizace v podmínkách Československa označujeme dění na venkově v 50. letech, přesně období let 1949-1960. V procesu kolektivizace se jednalo o destrukční proces, a to v celém životě lidí na venkově, ve všech oblastech jejich života a zemědělské práce. V 50. letech nedošlo k žádnému budování a už vůbec ne k úspěšnému fungování-přesněji řečeno úspěšnému hospodaření na půdě. To, co se tehdy odehrávalo na vesnicích v Československu, ale i v ostatních zemích, které se po druhé světové válce staly součástí sovětského bloku, byla destrukce, čili rušení, ničení toho, co do té doby na vesnici existovalo, a to jak v oblasti zemědělské práce tak života rolníků.

Z vládních míst se široce propagovalo heslo, že je třeba socializovat vesnici a zemědělství. Základem mělo být združstevňování zemědělství cestou zakládání

výrobních zemědělských družstev, která se v Československu nazývala již zmiňovaná Jednotná zemědělská družstva. Tedy proces kolektivizace, neboli zavádění centrálně administrativního systému řízení do zemědělství byl ztotožňován se združstevňováním, které se ovšem ve skutečnosti od kolektivizace zásadně liší – družstva hospodaří v podmínkách tržního hospodářství a ne pouze vyrábějí. O historii družstevnictví se podrobněji zmiňuji v kapitole: Venkovská zemědělská družstva.

Likvidace soukromého hospodářství a budování velkých zemědělských podniků na kolektivistickém základě nebylo v souladu s potřebami vědeckého a technického rozvoje, ani s požadavky a přání rolníků. Tuto výrobní formu potřeboval komunistický režim a hospodářský systém jím budovaný. Klement Gottwald na 9. sjezdu KSČ v roce 1949 nedokazoval přednosti velkých zemědělských podniků ani družstevní formy hospodaření na půdě, ale řekl:

*„Nebude u nás socialismu bez přechodu vesnice k socialismu“.*⁴⁵ Tedy uvedl jednoznačně důvody politického charakteru.

5.4.1 Masová nezákonnost

Masová nezákonnost patřila nejen k jevům, které nejvýrazněji charakterizovaly zakladatelské období režimu 1948-1953, ale byla i jeho podmínkou, předpokladem zrodu a formování nového systému, přechodu od demokracie k diktatuře. Kořeny masové nezákonnosti tkví v režimu samém, v jeho mocenskopolitickém uspořádání. Vládnoucí skupina vytvářela zákony, vydávala politické směrnice a vykonavatelé moci plodili nařízení, jež byla v naprostém rozporu s obecně uznávaným právem a právním vědomím. Parlament přijímal zákony, které byly neslučitelné s ústavou. Byla vydávána nařízení, která odporovala zákonům. Představitelé moci vyhlašovali a uplatňovali zásadu o právu jako o služce moci a o jeho využití k prosazení své politiky, o uznávání pouze těch právních norem, které byly v souladu s momentálními mocenskými záměry nebo jež bylo možno v tomto směru použít.

Komunistické a státní instituce a jejich funkcionáři vědomě i nevědomě porušovali nejen „staré „ zákony a nařízení, ale i „nové“, vlastní. Výklad právních norem byl prováděn svévolně a účelově. K tomuto účelu bylo nezbytné zlikvidovat nástroje jako mj. nezávislost soudů, upravit trestní řízení soudní a správní, neuznávání principu presumpce nevin. O právním systému jsem se již zmínila v předchozí

⁴⁵Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 111/IX. sjezd KSČ, Praha 1949, s. 153/

kapitole (Přizpůsobování právního systému monopolní moci). Masová nezákonnost byla součástí a prostředkem oficiální politiky. Stala se jednou z obvyklých metod uskutečňování politické linie, mocenských záměrů i hospodářských plánů, patřila mezi způsob existence režimu. Náhlý mocenskopolitický zvrat a rychlé tempo společenských změn, které postihovaly generaci ještě žijící v demokracii, násobily rozsah s tvrdost nezákonností. Konečný výsledek masové nezákonnosti – působily jako předpoklad vzniku a šíření psychózy a strachu. Strach fungoval jako významný, přechodně dokonce jako stabilizační faktor režimu.

Masová nezákonnost měla v letech 1948-1953 dvě etapy. V první, do přelomu let 1948 a 1949, sloužila k zajištění únorového mocenského zvratu a k ustavení diktatury. Soustředovala se na zničení mechanismů demokratického vládnutí a občanské společnosti. Místo očekávaného ukončení perzekuce nastala druhá etapa. Druhá etapa masové nezákonnosti začínala dovršením ztráty občanských a politických práv a svobod, běžných v demokratických státech. Šlo o porušování Ústavy. Rozmnožovala se a jako rakovina prorůstala společností, až se změnila v jakousi samozřejmost, v obvyklý jev každodenního života společnosti i občana. Ochromovala život společnosti a ohrožovala všechny, protože před ní nebyl nikdo chráněn, ani ti, co ji rozpoutali.⁴⁶

5.4.2 Masová nezákonnost na vesnici

Nezákonnost, kterou moc záměrně mířila proti středním vrstvám, měla dalekosáhlé společenské důsledky. Podílela se na likvidaci tradičních středních vrstev, a tím na hluboké změně sociální struktury společnosti. Masová nezákonnost se stala běžným jevem kolektivizace zemědělství. Naplňovala už její přípravné období, ve kterém komunistické vedení usilovalo o „třídní diferenciaci“ venkova. V první vlně zakládání JZD, v roce 1949, nezákonnost na vesnici zesílila a největších rozměrů dosáhla v letech následujících, v období oficiální politiky hromadné kolektivizace.

Masová nezákonnost měla v období kolektivizace nejrůznější formy, které si vymýšleli a svévolně uplatňovali, často velmi hrubě, místní funkcionáři. Používali kombinaci hospodářského a politického nátlaku s cílem donutit rolníky ke vstupu do JZD a zlikvidovat je jako soukromé hospodáře. V letech 1949-1950 patřil k nejdůležitějším nátlakovým prostředkům třídní rozpis povinných dodávek státu. Pro některé skupiny rolníků byl tak vysoký, že jej nemohli splnit. Následovaly u nich

⁴⁶Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953./ 2.část/, 1vyd. SPN, Praha 1991, s. 75

kontroly, prohlídky, zabavení nutných zásob, ale vypínání elektrického proudu, peněžité tresty apod. Ti, kteří nesplnili dodávky, byli vyřazeni z vázaného trhu, což v mnoho obcích postihlo až 50 % rodin, někde i více a pro mnoho znamenalo skutečnou bídu. V roce 1949 bylo úřady potrestáno na 50 248 rolníků a za další tři měsíce už 29 115 rolníků.

5.4.3 Mechanismus represe

Spolehlivým a vysoce efektivním způsobem, jak nepříznivě zasáhnout zemědělské hospodářství, je narušit vlastnictví půdy nebo zmenšit její rozlohu. Další možností je nucená výměna kvalitních pozemků za půdu horší bonity. Administrativní opatření proti selskému stavu, směřovaná k podstatnému zmenšení půdního vlastnictví, měla několik aspektů. Nejen, že připravila sedláky o majetek, ale zároveň omezila až znemožnila plnění dodávkových úkolů, a tím připravila vhodnou základnu pro další perzekuci. Zisk takového vlastnictví navíc KSČ využila k podpoře JZD – buď ho předala již existujícím družstvům, nebo ho použila jako záminku k založení družstva nového. Likvidace selské půdy se tak stala ústředním úkolem v omezování a vytlačování „*vesnického boháče*“.

5.4.4 Stupně nebo-li typy Jednotných zemědělských družstev

- I. vyznačoval se společným obděláním půdy při zachování mezí
- II. rozoráním mezí, ale individuální živočišnou výrobou
- III. společnou rostlinou i živočišnou výrobou
- IV. čtvrtý se od třetího lišil tím, že JZD nevyplácelo členům podíly podle rozsahu jimi vložené půdy

Přechod JZD na III. či IV. typ byl hlavním úkolem komunistické politiky na vesnici v letech 1950 – 1951 a znamenal velkou změnu.

Hlubší popsání čtyř stupňů JZD označených římskými čísly I až IV.:

JZD typu I. je ještě velmi primitivní, nechává soukromý majetek ještě v držení svých členů. Většinou je cílem uskutečnit nějaký společný projekt, pak má přesvědčit ať členové společně drží svůj majetek, který si mají půjčovat a podobně. Pokud se

členové dohodnou a na svých polích pěstují stejné plodiny a zlepšují koordinace svých prací může se přejít k typu II.

Zde už dochází k rozorávání mezí a ruší se hranice pozemků. Každý vlastník zde dostane podíl úrody na polích, práce postupují společně. Dobytek a drůbež ještě drží zemědělec sám.

Ve třetí fázi vzniku JZD nastává kolektivní držení půdy, vypěstované plodiny už nepatří držiteli pole, ale JZD. Členové družstva se vzdávají všech svých nároků ze svých pozemků, které nyní už drží JZD. Kolektivu je také odevzdáván do té doby ještě vlastní dobytek, který je ustájen ve společných stodolách, zemědělec si ještě může ponechat jednu krávu, kozy, drůbež ke vlastní potřebě. Také obhospodařuje vlastní záhumenek, který je většinou velký do půl hektaru. Mzda se počítá podle tzv. pracovních jednotek a ti kteří poskytli svoji půdu získávají ještě navíc nějaký zisk za užívání této půdy.

Posledním typem vzniku JZD je IV typ. V tomto družstvu už se žádná kompenzace za poskytnutý majetek nedává, družstvo se stává vzorovým sovětským kolchozem, kdy všechno patří všem a nikomu. Soukromé vlastnictví je už fikcí a všechna pole patří JZD. Dále se pracuje za jednotku práce a dostávají se také naturálie (obilí, brambory..) jako doplatek k platu.

„Vznikem JZD vyšších typů se zrodila kolektivní malovýroba“.

5.5 Proces kolektivizace /rozkulačování/

Likvidace soukromého zemědělství probíhala v etapách. Jak jsem se již zmínila v předchozích kapitolách, v únoru 1949 byl přijat zákon **č.69/1949 Sb.**, o Jednotných zemědělských družstvech a začala tak *„první etapa kolektivizace“*. Již od dubna byla zahájena kampaň k vytváření JZD. Kampaň se však nesetkala s příznivým ohlasem a nepřinesla očekávaný výsledek. Na konci roku 1949 existovalo 2039 JZD, vesměs prvního typu. Dlužno dodat, že předsedové družstev byli dosazeni rozhodnutím okresních výborů KSČ.⁴⁷

Na vesnici proti komunistům stála silná sebevědomá vrstva bohatých sedláků hospodařících už generace na svých polích. Ve vesnicích platili za hlavní autority. Tito sedláci většinou přežili přes mnohá úskalí dobu nacistického teroru a po

⁴⁷http://www.totalita.cz/sektor/zem_jzd.php

osvobození znovu mohli více svobodněji dýchat. Komunisté si byli vědomi této síly a proto tato společenská vrstva byla jejich prvním cílem po nabytí moci. V českých zemích ani nebylo celkové označení pro tyto velké sedláky a tak si komunisté museli vypůjčit hanlivé označení z mateřské země Sovětského svazu. Zde byli velcí a střední vlastníci mnoha hektarových usedlostí nazývaní hanlivě „kulaci“.⁴⁸

Ač v jiném prostředí, tak záhy tento název komunisté také využili a začali s ním útočit na své první oběti. Rozjela se mohutná kampaň, kterou obyvatelé znali z doby nacistické okupace. Jenže tentokrát byla cílena Čechy proti českým lidem. Komunisté se díky silné propagandě pokusili rozdělit vesnici, poštvat proti sobě malé zemědělce a vesnické bezzemky proti velkým hospodařícím sedlákům. To se jim také díky lidské závisti někde mohlo povést. Měla nastat tzv. „*socializace vesnice*“.

První vzorové stanovy byly nabídkou a výzvou všem vrstvám zemědělců: v zakládaných JZD připouštěly totiž i členství velkých rolníků-kulaků (jako možnost jejich převýchovy), dokonce i jejich zastoupení v představenstvu, pokud čtyři pětiny vedení JZD budou tvořit malí a střední rolníci. Byl to samozřejmě záměr, protože tu byla značná dávka nejistoty, zda lze v dané chvíli riskovat možný odpor tak vlivné hospodářské, sociální a politické vrstvy, jakou tehdy ještě selský stav byl. Šlo zřejmě také o jeden z dalších krátkodobých taktických manévřů, který měl uklidnit zemědělskou veřejnost z „*kolchozování*“.

Již pod dvou letech komunistické vedení přišlo s opačnou tezí, že kulak do JZD a v žádném případě do jeho vedení nepatří, protože by jeho kolektiv a hospodaření vnitřně rozkládal.

5.5.1 Perzekuce sedláků

Zvláštní kapitolou byly nezákonnosti vůči větším rolníkům, tzv. „vesnickým boháčům“ či později nazývaných kulakům. Komunističtí funkcionáři je prohlašovali za největšího nepřítele kolektivizace a režimu a usilovali o jejich likvidaci. Nejdříve do té skupiny byli počítáni rolníci s více než 20 ha půdy, později s 15 ha, ti co pěstovali např: řepu i s 8 ha a dále jsem patřili hostinští, mlynáři apod. Kromě již zmíněných postihů směřovala k likvidaci této skupiny rolníků další úřední opatření: daňová a cenová politika, zákaz zaměstnávat cizí pracovní síly.

⁴⁸Klimeš, Lumír: Slovník cizích slov, SPN Pedagogické nakladatelství, Praha 2005. (Hanlivý název pro střední rolníky a statkáře, dříve v sovětském prostředí, u nás zejména v 50. letech 20. století)

Výsledkem byl hromadný hospodářský úpadek. K němu se řadila i již zmíněná krutá perzekuce politická i občanská, a to i děti z rolnických rodin. „*Směrnice tří ministrů*“ z 22. října 1951 ukládala uvalit na úpadková hospodářství velkých rolníků národní správy, majetek zabrat a majitele vystěhovat z obce se zákazem návratu. Do května 1953 bylo vystěhováno 1 077 rodin.

5.5.2 Politika omezování a zatlačování „vesnických boháčů“/1. etapa/

Z politického nátlaku byla nejzávažnější perzekuce právě rolníků, kteří odmítali vstoupit do JZD. Bylo jim místními funkcionáři vyhrožováno, byli diskriminováni, považováni za nepřátele režimu a řazeni mezi třídní nepřítelé. Okresy se předháněly a honily „za úspěchy“, a protože narážely na silný odpor rolníků, stupňovaly tlak, vymýšlely a rozšiřovaly formy násilí a zvláště, postupovaly bez ohledu na hospodářské důsledky. Dominovaly nejrůznější formy perzekuce včetně trestů a vězení těch, kteří se vstupu do JZD bránili. Staly se běžnými metodami třetí etapy kolektivizace. V některých krajích a v řadě obcí dostoupily nezákonnosti a násilí takového stupně a rozsahu, že se jimi muselo zabývat i komunistické ústředí.

Dne 27. dubna 1950 se konala porada zemědělských pracovníků-komunistů o omezování a zatlačování kapitalistických živlů. Hned na začátku bylo vyjádřeno, že existuje mnoho nejasností v otázce, kdo je vlastně vesnický boháč. Pracovník ministerstva se vyjádřil: „*není-li to jasné na ministerstvu zemědělství, pak ani vesnice nemůže znát svého nepřítele, dokud nebudou stanovena jednotná kritéria*“. Pokud by do kategorie spadali sedláci nad 20 ha, pak případnou průměrně na jednu vesnici čtyři vesničtí boháči; pokud se však vezme za základ 15 ha, pak se jejich průměrný počet v jedné obci zvýší na šestnáct.

Politika omezování a zatlačování vesnických boháčů, směřující k jejich likvidaci, nebyla ve své podstatě účastníky porady zpochybněna. Navíc – což bylo nepodstatnější – zazněly značné radikální náměty, které v následující kolektivizační praxi výrazně převážily:

- vesničtí boháči do družstev nepatří a zůstávají jejich nepřáteli i uvnitř. Dávala se na jejich usedlosti národní správa, mají být využiti jako deputátníci (poslanec z okresu Mikulov)

- OV KSČ by si měl vypracovat seznam vesnických boháčů a plán na jejich omezování, případně likvidaci (zemědělský referent ONV Český Brod)

- nejjistějším způsobem, jak zbavit vesnici vlivu vesnického boháče, je jeho vystěhování (zemědělský referent KNV Brno)

- nutno vidět vesnického boháče jako třídu, a nikoliv jako jednotlivce. To, že někteří nabízejí půdu, ještě neznamená, že jako třída se chtějí vzdát svých pozic. Odmítnout řeči o starých, neškodných vesnických boháčích, o dobrých lidech apod., odmítnout koncepci dobrých a zlých kulaků. Je nesprávné domnívat se, že lze přijmout vesnického boháče do JZD, když se zřekne půdy, když budou propagovat JZD, spokojí se s odměnou podle práce. Stavět především otázku, jak zamezit vstupu, případně vytlačit vesnického boháče z JZD, a nikoli naopak (E. Mand'ák, referent zemědělského oddělení ÚV KSČ, který se v září 1951 stal náměstkem ministra zemědělství)⁴⁹

První etapa likvidace zemědělské malovýroby postihla kolem čtvrt miliónu soukromých hospodářství. Byla hlubokým zásahem do života vesnice a do zemědělství. Násilná kolektivizace nevyrostala z potřeb zemědělství a ze zájmů rolníků ani je nerespektovala. Zemědělství průmyslových států se tehdy vyvíjelo k velkému prosperujícímu rodinnému statku, avšak šlo o přirozený ekonomický proces, provázený mechanizací, chemizací a specializací zemědělství. JZD jako velký zemědělský podnik nebylo výsledkem ekonomického pohybu, ale dílem politického a mocenského nátlaku v době prohlubující se technické zaostalosti zemědělství.⁵⁰

5.5.3 Problém selské půdy /2. etapa-1950/

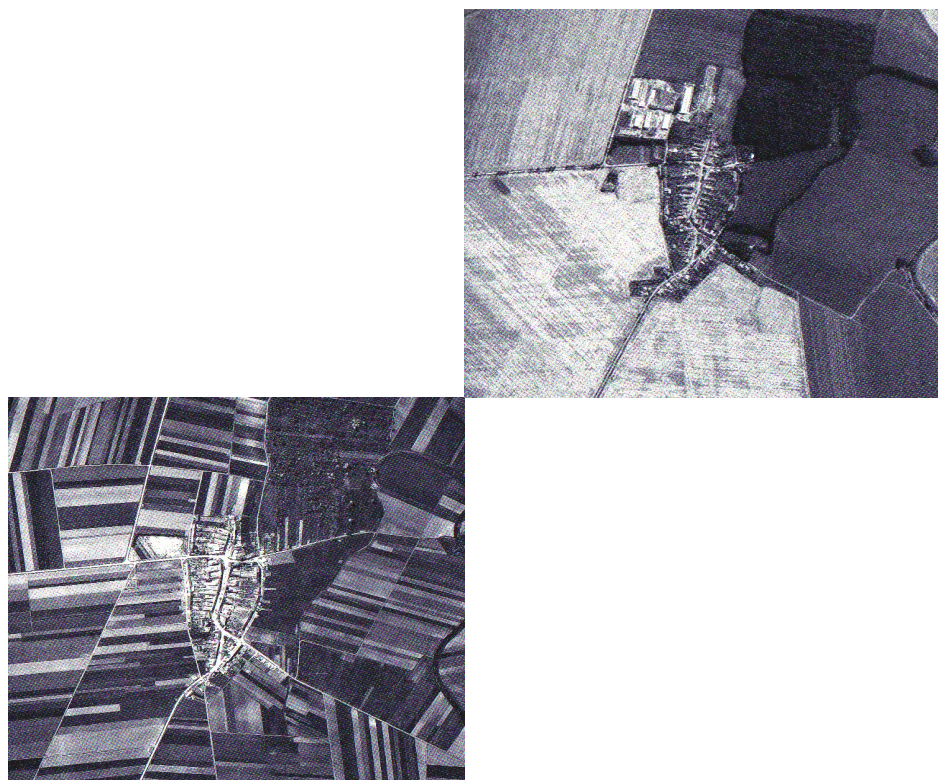
Již zmiňovaná porada z dubna 1950 svým obsahem dost přesně vyjadřovala stav a úroveň tehdejší zemědělské politiky. Konala se v situaci, kdy se vedení KSČ rozhodlo vydat obsáhlejší interní dokument o kulacké problematice, a stala se pro tento účel jakousi přípravnou sondáží. Začala tak druhá etapa kolektivizace.

V tomto roce byla nařízena realizace přechodu JZD na třetí a čtvrtý typ. Přechod JZD na třetí a čtvrtý typ byl hlavním úkolem komunistické politiky na vesnici v letech 1950-1951 a znamenal velkou změnu. JZD se vyhraňovalo ve výrobní družstvo se společným majetkem. Mnoho členů JZD to pociťovalo jako ztrátu soukromého vlastnictví. To se setkalo s velkým odporem, jehož důsledkem byl pokus o hromadné vystupování z JZD. Většina dosud soukromých rolníků se utvrdila v přesvědčení, že JZD jsou kolchozy a že likvidují jejich soukromé hospodaření.

⁴⁹Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 73

⁵⁰Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953./ 2.část/, 1vyd. SPN, Praha 1991, s. 125

Komunisté na to odpověděli výkupem zemědělských strojů. Byla vykoupena většina strojů, avšak bez žádného ekonomického efektu. Tím sedlákům zlomili vaz. Tyto nové stroje začaly sloužit místnímu JZD, ale ty ostatní v mnoha případech jen byly odstaveny stranou a po nějaké době díky nevhodnému skladování a zacházení se stroji, zanedbání údržby a podobně, přestaly úplně sloužit.⁵¹

Stroje byly většinou vyřazeny z provozu a dány do šrotu. Šlo o to zbavit velké soukromé rolníky strojů, a tím podlomit jejich vliv na vesnici. **Před a po scelování.**

Došlo na hospodářsko-technickou úpravu půdy, tj. scelování pozemků a vytváření velkých celků rozoráváním mezí. Ke konci března bylo zabráno 39 233 strojů.

Nová družstva byla všelijak zvýhodňována státem. Mechanickou pomoc zajišťovaly STS - strojní traktorové stanice. JZD bylo přidělováno více osiv, krmiv, průmyslových hnojiv atd. Při každém důležitém zasedání JZD byl přítomen člen KSČ z místních i okresních orgánů. Také povinné dodávky nových JZD se zmenšily a na jejich dodržování nebylo tak příliš kontrolováno, jako dodávky samostatných sedláků, kdy i malé zpoždění či nedodání několika kusů vajíček mělo za následek neúměrné represe a vyhrožování.

⁵¹Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 62.

„Kulak se zavře třeba pro jednu slepici nebo sto vajíček, když to bude nutné!“
(citát tajemníka OV KSC Poděbrady 1952)

Dobová fotografie o rozorávání mezí

Přechod na vyšší typy, jenž probíhal jako politická akce komunistické strany a moci na vesnici, byl v roce 1950 ukončen v 3 868 JZD, z nich 3 279 rozoralo meze. V příštím roce bylo 4 494 JZD třetího a čtvrtého typu. Tato faktická likvidace soukromého vlastnictví půdy rozjitřila poměry na vesnici. Za této situace, charakterizované značným zostřením rozporů a napětí mezi rolníky a mocí, rozhodlo vedená KSC o nové, dosud největší kampani k zakládání JZD.⁵²

Konec roku 1950 lze považovat za závažný časový moment, v němž pro plné rozvinutí již započaté politiky omezování a zatlačování „kulactva“ v procesu kolektivizace zemědělství byly k dispozici nejen potřebné legislativní předpoklady (řada použitelných starších, novelizovaných nebo nově vydaných zákonů a prováděcích nařízení, včetně trestních zákoníků), ale i nezbytné politické a mocenské nástroje.⁵³

5.6 O Akci kulak

Už v přípravné fázi bylo znát, že se zakládá akce velkého rozsahu, která přímo zasáhne tisíce hospodářů selských usedlostí a jež následně vtáhne desetitisíce členů jejich rodin ve všech věkových kategoriích, že vyvolá nebývale sociální a prostorové pohyby, velké přesuny ve vlastnických vztazích. Vůbec k prvním nuceným přesunům

⁵²Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953./ 2.část/, 1vyd. SPN, Praha 1991, s. 120

⁵³Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 70

v Akci došlo 22. listopadu 1951, kdy byly do státního statku Ploskovic v okrese Litoměřice vystěhovány čtyři selské rodiny z okresu Moravské Budějovice (kraj Jihlava) a jedna rodina z okresu Třebíč (kraj Brno). Až do listopadu 1952 probíhala pak akce prakticky pouze v českých zemích. V tomto roce bylo necenně vystěhováno asi 140 českých selských rodin a jeden slovenský hospodář z kraje Bratislava do kraje Ústí nad Labem.

Postižené rodiny byly v době stěhování ve většině případů nekompletní: téměř pravidelně chyběla hlavní osoba- „**hospodář**“, který si odpykával trest odnětí svobody (mnohdy na řadu let), někdy i jeho žena nebo jeho práce schopní synové, již byli také ve vězení nebo ve výkonu mimořádné vojenské služby či v táboře nucených prací. Odsouzeným sedlákům bylo do 30. dubna 1953 konfiskováno na 22 000 ha půdy jejíž většinu převzala JZD, malá část přešla do státních statků a jen nepatrný díl přijali do povinného nájmu soukromí rolníci, případně zůstal v obhospodařování MNV.⁵⁴

Ze samé podstaty „**Akce kulak**“ zdánlivě vyplývalo, že v zájmu přemístění selských rodin do co nejvzdálenějšího prostředí budou zcela běžné přesuny slovenských gazdů do českých zemí a českých sedláků na Slovensko. Od tohoto záměru bylo upuštěno, jelikož vycházel ze slabé znalosti tamních poměrů a slovenské reality. Z průzkumu totiž vyplynulo, že provozovny státních statků mají velký nedostatek volných bytových jednotek. Navíc průzkum prokázal, že i většina stávajících dělníků na státních statcích bydlí ve zdravotně, hygienicky a prostorově nevyhovujících ubikacích a v lidsky nedůstojných podmínkách.

Ve vedoucích politických strukturách bylo rozhodnuto, že hlavní proud vystěhovávaných slovenských gazdů bude směřovat do vnitrozemských okresů českých zemí a že na vlastním slovenském území bude umístěována jen ta část celkové kvóty, pro kterou budou nalezeny použitelné ubytovací kapacity. Skutečnost potvrzovala pravidlo. Na Slovensko nebyl vysídlen jediný český sedlák. Za to naopak tomu tak bylo. 5.května roku 1952 došlo k dočasnému pozastavení přesídlovací akce kulak, ovšem už 3. června téhož roku byla počata třetí vlna rozkulačování a došlo i na odstraňování selských dětí ze škol.

⁵⁴Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 133

5.6.1 Kulacké seznamy

Od roku 1952 byly sestavovány tzv. kulacké seznamy, do kterých rady MNV ve své horlivosti zahrnuly i zemědělce z kategorie středních či dokonce malých rolníků, zvláště šlo-li o odpůrce kolektivizačních postupů, o kritiky poměrů v JZD nebo o jinak nepohodlné nespokojence. Seznamy měli být vyvěšeny na obecní tabuli sedm dní před odesláním či jinak zveřejněny, ale v některých případech se autoři obávali zveřejnění. Přesto v zimních měsících roku 1952/1953 místních kulackých seznamů přibývalo, byly jich stovky a v březnu 1953 již tisíce. Kulacké seznamy sloužily nejčastěji jako podklad a vodítko při nařizování výše povinných „kulackých“ dodávek. Dále se využívaly při výpočtu, zvyšování a vymáhání zemědělské daně, kdy se vůči sedlákům obdobně uplatňovaly diskriminující postupy, které s předstihem schválilo předsednictvo ÚV KSČ. Z jeho podnětu přišlo do **§ 7 zákona č.77 ze dne 11.12.1952, o zemědělské dani toto ustanovení:** *Daňová povinnost může být zvýšena těm, jejichž majetek a výnosy to odůvodňují, tj. vesnickým boháčům. Jejich zdanění může být zvýšeno až o 30 %. Kromě toho jim může být zvýšen základ daně, jestliže mají vedle příjmu z hospodářství i příjmy další, např. z povoznictví apod.* Kulacké seznamy se staly jedním z dalších podkladů, jimiž se zdůvodňovalo vykazování sedláka a jeho rodiny z obce a okresu i vylučování jejich dětí ze škol.

5.6.2 Podřizování se vykonavatelům represivního aktu

Akce kulak byla obnovena v listopadu 1952, kdy docházelo k dalšímu vystěhovávání selských rodin, přičemž transporty se uskutečňovaly i těsně před vánočními svátky a v předvečer Nového roku. Zde je patrna zrudnost této akce kulak. Z dochovaných seznamů a evidenčních materiálů vychází, že v „Akci kulak“ od listopadu 1951 do léta 1953 bylo k vysídlení vytipováno celkem 8 246 osob – z toho 3 246 mužů, 2 722 žen, 1 606 dětí a 672 starých a práce neschopných osob. Z evidovaných 1 888 „rodinných celků“ bylo vystěhováno minimálně 1629 rodin odsouzených „vesnických boháčů“.⁵⁵

Vysídlovací operace se setkávali s nesouhlasným postojem postižených rodin, nikoliv však s jejich aktivním odporem. Důvod byl prostý, rodiny byly velice oslabeny nepřítomností vězňených hospodářů. Jejich ženy, na něž přešla odpovědnost za děti i staré rodiče, vedeny snahou, aby nedošlo k dalšímu zatýkání, se převážně staraly

⁵⁵Růžička, M. Vyhnanci Akce „kulak“ zločin proti lidskosti!, Havlíčkův Brod: edice Vysočiny 2008, s. 7

o uhájení nezbytných potřeb pro život v neznámém působišti. Přemáhaly v sobě vzdor a podřizovaly se pokynům vykonavatelů represivního aktu.

Chování vesničanů bylo rozdílné. Pomoci se postižení dočkali zpravidla od příbuzných a nejbližších sousedů. Ostatní jen postávali v povzdálí nebo všechno jen skrytě sledovali. Na některé z nich zapůsobila agitace kolektivizačních aktivistů, že JZD a vesnice si odsunem „kulaků“ polepší, když jejich pole, budovy a další vybavení přejde do společného užívání, a přijímali proto vysídlování jako hospodářskou a politickou nezbytnost, jako akt jakési rovnostářské sociální spravedlnosti. Ojedinele se v obci proti přesídlování rodin stavěla část občanů, byly sepsány rezoluce a stížnosti, které stejně úřady nerespektovaly.⁵⁶

Spolu se startem a rychlostí této druhé vlny začaly vystupovat do popředí některé hospodářské a politické problémy. Jedním z prvořadých se stalo řešení z čeho hradit finanční náklady spojené s vysídlováním rodin odsouzených. Vystěhování jedné selské rodiny, kdy stěhovalo i několik nákladních aut, dosahovaly účty až 100 tis. Kčs. Časově poslední zaevidované přesídlení se uskutečnilo dne 28. září 1953. *(Smrt sovětského tyrana Stalina a vzápětí smrt Gottwalda hluboce tuto rozjetou akci násilného vyhánění sedláků z usedlostí ovlivnila!)*⁵⁷

5.6.3 Kampaň hromadné kolektivizace /3. etapa/

Zhoršení již tak vyhrčené situace nastalo po 3. červnu 1952, kdy bylo vydáno usnesení strany a vlády o dalším rozvoji JZD a vesnice se stala cílem masové kampaně, která měla přivést lidi do družstev. Významnou překážkou v ovládnutí venkova a jeho „socializace“ byla ekonomicky soběstačná vrstva středních a bohatých sedláků, kteří měli nadmíru pevný vztah k půdě, již v mnoha případech jejich rodiny obdělávaly po několik staletí. Tito lidé si většinou vůči komunistické propagandě uchovávali určitý odstup a v očích komunistů byl každý z nich považován za potenciálního nepřítele socialismu.

Dobovou propagandou byli označováni jako vesničtí boháči či kulaci a byli veřejně prohlášeni za nepřátele a škůdce nového společenského a ekonomického zřízení. „Vesničtí boháči“ byli vyháněni ze svých statků, vystěhováváni z vesnic, okresů a krajů a přesídlováni na druhý konec republiky, hlavně do pohraničí. Součástí

⁵⁶Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 184

⁵⁷Růžička, M. Vyhnanci Akce „kulak“ zločin proti lidskosti!, Havlíčkův Brod: edice Vysočiny 2008, s.8

represe bylo také posílání „kulaků“ do pracovních táborů a na mimořádná, časově neomezená vojenská cvičení do tzv. vojenských technických jednotek.⁵⁸

Další rozšířenou formou nátlaku byl tzv. nucený pacht: místní úřady přidělovaly rolníkům proti jejich vůli neobdělanou půdu a zvyšovaly jim povinné dodávky, v roce 1953 přidělily 649 tisíc ha. Při utváření ucelených lánů JZD, nebo-li tzv. scelování pozemků byla zabírána pole soukromých rolníků, kteří jako náhradu obdrželi pozemky vzdálené a horší kvality. Tato praxe postihla téměř polovinu z 384 756 soukromých rolníků v obcích s JZD.

V souvislosti s přijetím zákona č. 69 o JZD v roce 1949 a vládního nařízení č.47 o opatření v oboru hospodářsko-technických úprav pozemků o šest let později se tyto zásahy navíc staly účinným nástrojem mocenského útisku. Rozorávání mezí, polních cest a úvozů bylo chápáno jako konečné vítězství myšlenky kolektivního zemědělství v boji proti „vesnickým boháčům“ a ostatním „škůdcům, lpícím na soukromém vlastnictví“. Scelovací akce, od přelomu 40. a 50. let zhusta organizované spíše jako propagandistické stranické manifestace než do důsledků promyšlené pozemkové úpravy, zcela zásadním způsobem proměnily tvář i měřítko krajiny českých zemí. Pestrou mozaiku znárodněných, nedobrovolně i dobrovolně odevzdaných polí postupně spojily v souvislé jednolitě rozlohy lánů, a svým dílem přispěly nejen k sociální, ale i ekonomické a ekologické devastaci venkova.⁵⁹

5.6.4 Výsledky 3. etapy kolektivizace

Kolektivizace let 1950 – 1953 byla nejkřutějším obdobím poválečné historie československé vesnice. Výsledkem třetí etapy kolektivizace a její rozsáhlé kampaně je 2 500 nových JZD II. – IV. typu, jejich celkový počet činil 7 779, nacházela se v 54 % obcí. JZD III.a IV. typu bylo 5 848 a během roku 1952 se víc než zdvojnásobil počet v nich sdružených zemědělských závodů - bylo jich 230 476. V prvním čtvrtletí 1953 bylo založeno 400 dalších JZD a 1 062 přešlo na III. a IV. typ. Za tímto číselným úspěchem se skrývala fakta opačného obsahu. /Například zemědělská výroba v roce 1953 dosáhla jen 88 % předválečné úrovně, jedna z mnoha příčin: v roce 1952 hlásilo ministerstvo zemědělství 99 474 ha neobdělané půdy/. Přes úsilí získat střední rolníky tvořili největší skupinu v JZD – 48 % - kovorolníci a majitelé hospodářství do 2 ha. ⁶⁰

⁵⁸Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 136

⁵⁹Hájek, P. Jde pevně kupředu naše zem, Praha: Malá Skála 2008, s. 18

⁶⁰Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953./ 2.část/, 1vyd. SPN, Praha 1991, s. 122

Kolektivizace let 1949 – 1953 zanechala v zemědělství hluboké stopy s dlouhodobými důsledky. V politické oblasti k nejzávažnějším patřila nedůvěra a odpor drtivé většiny rolníků k režimu a jeho politice, nejen zemědělské. Propast mezi režimem se prohloubila, zasáhla i rolníky-komunisty. V těchto letech opustilo KSČ 138 460 rolníků, tj. 54 %. Kolektivizace rozdělila vesnici na příznivce a odpůrce JZD a na rolníky v družstvu a mimo ně. V dusné atmosféře občanského života se dřívější vztahy mezi občany rozrušily.

5.6.5 Měnová reforma

Měnová reforma měla dát ochrnuté ekonomice oživující injekci a vyřešit několik věcí najednou. Rušil se dvojí trh, volný a přidělový. Měnovou reformu komunistické vedení zdůvodňovalo jako poslední úder proti bývalým kapitalistům, definitivní likvidaci jejich moc. Došlo na stávky ve 129 závodech a ve čtyřech městech k protivládním demonstracím. Dělnický odpor byl potlačen. Důsledky měnové reformy byly zdrcující. Rozbily dosavadní sociálně-politickou strukturu režimu a obnovily velice závažný sociální problém.

Stabilita režimu byla silně otřesena, octl se v dosud nejhlubší izolaci. V tomto období se začala zostřovat situace i na vesnici. Rolníci začali hromadně vystupovat z JZD. Během července vystoupilo z JZD 8 743 členů a další tisíce podaly odhlášky. Někde si svévolně rozebírali družstevní majetek. Projev prezidenta Zápotockého se situace na vesnici ještě zhoršila a špatná nálada mezi družstevníky a soukromými rolníky přeskakovala z vesnice na vesnici. Do konce roku 1953 odešlo 56 433 rolníků.

Mezi roky 1953 a 1954 končí období rychlého zakládání JZD. Byla to především komunistická finanční reforma, která podlomila důvěru mnoha lidí. Lidé začali pozorovat KSČ s ještě větší nedůvěrou. Mnozí zemědělci, kteří dříve vstoupili do JZD, měli po reformě problémy uživit svoji rodinu, hlavně ti, kteří pracovali v zemědělství s celou rodinou. Jedním z těchto důsledků byl i větší odpor ke vstupu do JZD a vzdání se vlastních majetků. A tak ani horlivá komunistická propaganda nemohla tomuto zastavení přílivu lidí do JZD na čas zabránit. Také neúroda a neúspěchy dříve ustanovených družstev nepomáhaly komunistické agitaci.

5.6.6 Rok 1955 – závěrečná fáze kolektivizace

V červnu roku 1955 začala druhá vlna združstevňování. Komunistický režim začal ztrácet na síle, když se ze Sovětského svazu ozvala kritika stalinského kultu. A taky, když došlo k povstání v Maďarsku. Komunistický režim se ale znovu vzchopil a vyšla další „opatření proti kulakům“. A ačkoliv byl konec padesátých let, pořád šlo o jedno a totéž. Likvidovat majetek, zničit ty, který vystoupily z JZD, protože ta se někde rozpadla. Prostě zničit ty, který dokázali samostatně hospodařit, znemožnit jejich dětem studia i slušnou práci. Selský původ se měl na navždy stát jakýmsi cejchem hanby. Na něj se ještě začátkem šedesátých let sváděly neúspěchy při socializaci zemědělství. Nedařilo se to prej proto, že sedláci venkov infikovali maloburžoazní ideologií a antikomunismem.⁶¹

Kolektivizace vstupovala do závěreční fáze a podstatně měnila sociální postavení rolníků. Díky dalšímu ekonomickému, politickému a administrativnímu tlaku měla za následek rychlý růst JZD a další úbytek rolníků. Jejich odpor a sociální nejistota nedosahovaly síly let 1951-1953. Stále silněji působily jak vědomi bezmoci proti tlaku a rezignace, tak už i fakt, že hospodářská situace v mnoha JZD se za poslední dva tři roky zlepšila. V letech 1955-1958 vzniklo 5 345 nových JZD a byla v 80, 25 % všech obcí, sdružovala 61 % rolníků nad 2 ha. Mnoho rolníků se před vstupem do JZD zachraňovalo útekem ze zemědělství vůbec, takže se počet pracovníků v tomto hospodářském odvětví v letech 1956-1958 snížil o 147 tisíc.⁶²

Vrcholí tedy socializace vesnice, dokonce malé záhumenky do 0,5 ha zemědělci odevzdávají nebo jsou nuceni odevzdat společnému družstvu. Už není čas ani síla obhospodařovat tato malá pole. Také pomalu zvyšující se životní úroveň už nenutí členy JZD, aby v rámci vlastního přežití museli pěstovat u svého domu potraviny nezbytné k slušnému živobytí. Na území budoucího okresu tedy na konci roku 1957 bylo ustanoveno z celkového počtu 150 obcí 147 JZD. Tento proces trval od roku 1947 do roku 1957 (1959 kdy byla založena poslední JZD.) V dalším období už počet těchto JZD klesá, především díky dalšímu postupu centrálního plánování, kdy i tato malá družstva mohou dobře fungovat, ale v jejich čele je bývalý velký sedlák. Proto v následujících letech dochází ke slučování těchto JZD na velké, ale čím dále méně dobře fungující, JZD.

⁶¹Dvořáková, Z. Zkáza zeleného čtyřlístku, Praha: Eva-Milan Nevole 2007, s.36

⁶²Kaplan, K. Československo v letech 1953-66, Praha: SPN 1992, s. 70

Tím by se dalo říct, že po roce 1957 byla v okrese konečně zakončena socializace vesnice, kdy soukromí sedláci nemohli a nedrželi už dál svůj majetek, který přešel trvale už do JZD. Nátlak agitátorů konečně sklídl úspěch, silná sebevědomá vrstva soukromých sedláků, hanlivě nazývanými vesnickými boháči či kulaky byla zlomena. Na území okresu už dále nefigurovali velcí sedláci, jen JZD.

V červnu 1958 XI. Sjezdem KSČ došlo k vyhlášení k orientaci na likvidaci kulačtva jako třídy. To bylo hlavní náplní zemědělské politiky až do konce padesátých let. Úkol měl širší souvislost i s městskými středními vrstvami a doslova zněl: „*Odstranit zbytky antagonistických tříd, tj. postupně spět k likvidaci kulačtva jako třídy i zbytků soukromopodnikatelských živlů ve městech důsledným omezováním a zatlačováním*“.⁶³

5.7 Gigantomanie 70. let

V zemědělství to znamenalo zbavování se liberálně smýšlejících lidí, kteří v 60. letech podporovali zavedení nové ekonomické soustavy řízení národního hospodářství a politiku socializmu s lidskou tváří, ve vedení družstev. To se dělo snadným, nicméně nešťastným způsobem, kterému se dnes říká restrukturalizace. Zatímco dnes se většinou jedná o zeštíhlování, v 70. letech se naopak "tučňelo". Zvítězila gigantomanie, vlastní politice KSČ. Byly vytvářeny obrovské zemědělské komplexy, které spotřebovávali obrovské náklady na dopravu a administrativu. Také ztráty v živočišné výrobě při obrovské koncentraci hospodářského zvířectva byly stále větší. Zatímco v roce 1960, kdy bylo združstevnění více méně ukončeno, byla průměrná velikost JZD 420 ha. zemědělské půdy, po roce 1970 se průměrná velikost JZD prudce zvyšovala. V roce 1975 to bylo již 1325 ha.

Závěrem lze konstatovat, že kolektivizace měla na Československé zemědělství ničující vliv. JZD, státní statky či její funkcionáři dostali zneužitím zákonů do bezplatného užívání majetek, který byl prakticky odňat původním majitelům, přičemž však z právního hlediska často zůstal podle knihovních záznamů stále jejich vlastnictvím. Kdysi výstavné selské usedlosti se po rozkradení inventáře stávaly ruinami, varovnými výstrahami pro všechny, kdo ještě odmítali podepsat vstup do JZD, ale také neslavnými pomníky a němou výčitkou celé kolektivizaci.⁶⁴

⁶³Blažek, P. a Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008, s. 223

⁶⁴Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy, Praha: Vyšehrad 2008, s. 223

Schválením usnesení politického byra ÚV KSČ byl zajištěn širší výklad vládního nařízení č. 50/1955 Sb. Onen širší výklad měl zabezpečit, aby organizace socialistického sektoru směly přikázaný majetek nejen užívat, nýbrž aby s ním mohly neomezeně nakládat (přestavovat, měnit charakter stavby, demolovat apod.)

„Kolektivizačnímu modelu a jeho československému uplatnění nelze upřít některé úspěšné přínosy. Zvláště tam, kde se podařilo vybědnout z počátečního marasmu, kde se kolchozy či JZD zmohly na výkonnou a rozsahu hospodaření odpovídající techniku, kde scelením pozemků vznikly plošné podmínky pro rostlinnou velkoprodukci a kde byla vybudována vyhovující zařízení pro velkokapacitní živočišnou výrobu“.

5.8 Dekolektivizace po roce 1989

Důsledkem kolektivizace prakticky úplně přestala existovat soukromá zemědělská malovýroba. Po roce 1989 se sice v restitucích vracely původním majitelům, většinou však již nesloužily soukromému malovýrobnímu hospodaření. Půda se stala předmětem prodeje a koupě pro ty zájemce, kteří zakládali rozsáhlejší farmy a statky, nebo se měnila na stavební parcely a tím pozbývala možnost zemědělského využití. Je prokázáno, že malovýrobní hospodaření ztratilo u nás (podobně jako z jiných důvodů i v předních agrárních zemích Evropy) svoji prosperitu a že návrat k němu by byl krokem zpět.

Soukromé zemědělské hospodaření, stlačené kolektivizací téměř úplně ke dnu, získávalo naopak ke svému rozvoji volný prostor. Začínala privatizace a dekollektivizace, místo centrálně řízeného systému nastal svobodný a nezávislý rozvoj individuálního plánování a rozhodování.

Selský stav byl během kolektivizace podlomen, nikoliv však úplně zlikvidován. Po roce 1989 se začal znovu obnovovat, ale ve formě velkých farem o výměře 100 ž 500 či více hektarů vlastní a najímané půdy, s účelně specializovanou výrobní kapacitou, s orientací na optimální sortiment produkce dobře uplatnitelný v domácí a zahraniční konkurenci (pěstování řepky, sladovnického ječmene, sadbových brambor, produkce ekologického masa apod.)

Za perspektivní lze považovat v současné době například soukromé zemědělské podniky, jež se umisťují na předních místech soutěže ***Farma roku***, kterou každoročně organizuje Asociace soukromého zemědělství. Ukazuje se, že při

hodnocení farem již zdaleka není rozhodující velikost či půdní výměra, nýbrž schopnost hospodáře realizovat takový výrobní a odbytový program, který odpovídá daným přírodním a půdním podmínkám a požadavkům trhu s co nejefektivněji vynaloženými náklady, při šetrnosti ke krajině a také při angažovanosti v záležitostech obce a regionu.

5.8.1 Sedlák- zemědělec ve 21. století

Byly snahy obnovit agrární stranu a její Selské jízdy. Tyto snahy neuspěly, avšak po roce 1989 vznikla řada nestraničských organizací, které poskytují rolnictvu, selskému státu, farmářům a případně i statkářům možnost k veřejnému působení a k prosazování specifických zemědělských zájmů. V popředí z nich je nejznámější Agrární komora ČR, která sdružuje na dobrovolném základě podnikatele všech forem vlastnictví v zemědělství, lesnictví a potravinářství a to prostřednictvím 59 okresních agrárních komor, 13 regionálních agrárních komor a 25 členských svazů, což dohromady představuje 106 638 zaměstnanců a 465 384 vlastníků.

S agrární komorou úzce spolupracuje Zemědělský svaz ČR, který má něco přes tisíc členů obhospodařujících cca 40 % zemědělské půdy hospodářství s výměrou přes 3 ha a je svou činností zaměřen na obhajobu a podporu družstevní formy zemědělského podnikání.

Další zájmové nepolitické organizace jsou: Českomoravský svaz zemědělských podnikatelů, Společnost mladých agrárníků, Asociace soukromého zemědělství ČR- tato organizace je založena na respektování starých selských tradic a na přesvědčení o prosperitě rodinných farem jako základu moderního evropského zemědělství a živého venkova. Obhazuje ekonomické, sociální a odborné zájmy českých soukromých zemědělců. Tato organizace je aktivním členem spolku pro obnovu venkova ve spolupráci se starosty a zastupiteli obcí usiluje o to, aby zemědělská výrobní činnost byla v souladu s potřebami přírody a venkovského životního prostředí. Tato asociace iniciovala také vybudování pomníku obětem kolektivizace v Praze. Z úcty k selským tradicím organizuje každoročně dožínkové slavnosti, podporuje oživování místních zvyklostí a poznání minulosti starých selských rodů.

5.8.2 Návraty rodů ke svým gruntům

Nejtěžší návrat k sedlačení prožívaly v devadesátých letech ty rody, a spíše jen jedinci z nich, které byly v padesátých letech zbaveny nejen půdy, strojů, potahů

a hospodářských budov, ale i rodinných obydlí, byly ze svých domovů dlouhodobě vysídleny do cizího vzdáleného prostředí. Tato skupina je v současné selském stavu zastoupena jen malým podílem, jelikož její většina byla hospodářsky a sociálně nejvíce postižena či dokonce nevratně zcela zdecimována. Lepší pozici měli ti sedláci, kteří si své přežití dokázali vyvzdorovat ve svých obcích a na svých gruntech. Obdobně i ti, kteří sice museli svou sedlačinu z donucení na čas přerušit, avšak vrátili se k ní v nových poměrech, třeba jen na zbytek svého života, v naději, že v mladé generaci se najde pokračovatel v tradici rodu.

Na rozhraní let 2002/2003 bylo v České republice ve skupině soukromých hospodářství od 10 do 50 hektarů zemědělské půdy celkem 9 219 usedlostí se 198 684 hektary zemědělské půdy, což představovalo 27 % ze všech tehdejších zemědělských podniků. Novodobí sedláci a farmáři se pyšní svými rodokmeny a letitými zkušenostmi. Některé rody si vedou a pečlivě chrání svoje kronikářské záznamy o osudech, které je potkaly za předmnichovské republiky, za nacistické okupace, v kolektivizaci 50. let i zcela nedávno při obnovování soukromého hospodaření. Svoji budoucnost spojují se vzdělaností, trpělivou každodenní prací v hospodářství a také s angažovaností ve věcech obce, společnosti a krajiny.

Závěr

Když se ohlédnu zpět za tématem kolektivizace, dojdou k závěru, že dějiny se nadají změnit, a že tento neblahý proces patří doufejme již do propadliště dějin, ale přesto mnohým z nás nedá na tyto události spojené s totalitním režimem zapomenout a následky jsou a budou patrné navždy. Aby bylo možné pochopit rolníka či sedláka a jeho sepjetí s půdou a gruntem, šla jsem ve své práci natolik zpátky historií, aby bylo možno přiblížit historii selského stavu jako takového.

Dalším z mnoha bodů byly politické poválečné souvislosti z roku 1945 spojené s rozdělením Evropy na východní a západní, tak i vysídlení sudetských Němců. Velmi důležitým bodem byl i prosovětsky zaměřený prezident Edvard Beneš, který neočekával ze strany Sovětského svazu diktaturu, ale spíše počítal s tím, že sovětská politika bude usilovat o vytvoření pásma přátelských států na své západní hranici a bude respektovat jejich suverenitu. To vše stvrzovala smlouva z roku 1943. Dnes již víme, že se tak nestalo.

Ve své práci jsem se dále snažila nahlédnout do místa zrodu kolektivizace jako takové, a to do Sovětského svazu, kde mezi roky 1928 – 1929 došlo pod taktovkou Stalina k hromadné kolektivizaci, která probíhala velice drastickým způsobem.

Důležitým mezníkem v poválečném vývoji u nás, se staly také volby konané v roce 1946, jejímž vítězem se stala KSČ a únor roku 1948, kdy se dostala také k moci. Socializace průmyslu byla zahájena komunistickým režimem bezprostředně po uchopení moci.

Po roce 1948 byla započata po sovětském vzoru kolektivizace. V [Československu](#) začali v důsledku socialistické zemědělské politiky vznikat JZD za účelem vytvoření co největších orných ploch. Řada rolníků byla nucena vzdát se svého majetku pod různými druhy nátlaku. Nátlakové formy, masové nezákonnosti a perzekuce velmi široce v této práci popisují. Vrcholné období představovala akce „Kulak“. Represe spojená s kolektivizací svým rozsahem překonává obdobné události v moderních českých a slovenských dějinách.

Vznik JZD s sebou nesl i [ekologické](#) problémy: kvůli rozorání prostorů mezi menšími poli zanikly [remízky](#) a jiná přirozená ochrana, došlo k výrazným úbytkům [zvěře](#) a mnoho druhů se stalo ohroženými, což ještě podpořila chemizace zemědělství. Selský stav se ze všech sil snažil odolávat násilné kolektivizaci jak jim to jen situace dovoľovala. Vedení [komunistické strany](#) na to reagovalo nuceným odkupem strojové techniky, což mělo znemožnit činnost zemědělců, a tím jim „zlomit vaz“. Poslední fáze již byla spojena s násilnou [kolektivizací](#) půdy.

V současnosti pokračují některá JZD pod názvem „zemědělská družstva“ nebo byla transformována na jinou [společnost](#), případně se rozpadla například kvůli často ne hospodárné [ekonomice](#), které byla dříve štědře dotovaná státem.

Kolektivní hospodářství mj. porušilo ústavou zaručené soukromé vlastnictví, ale bylo také značně neefektivní. Trpké plody kolektivizace sklízíme dodnes. Velké problémy nám dělá rovněž i hledání hodnot, na nichž po staletí stavěli naši moudří předkové.

Dnes, téměř dvacet let po předání moci, ještě stále přibližně 100 tisíc lidí čeká na svůj majetek (odhaduje se, že družstva zadržují majetek v hodnotě 8 – 10 miliard korun). Výši všech dosud nevypořádaných transformačních podílů odhaduje ministerstvo zemědělství na deset miliard korun.

"Nevěřím, že se jednou podaří proměnit svět v jedinou velkou jídelnu a noclehárnu pro lidi, zbavené všeho, co by jim patřilo, bydlící ve městě tak jako pes ve stepi, že jednou bude chodit člověk v kalhotách, poskytnutých mu státem, a smrkati do státního kapesníku."

"Člověk vždy bude mít rád dveře u svého bytu a plůtek u své zahrady. Bojovati proti tomuto přirozenému individualismu jest podnikem tak odvážným jako bojovati proti zákonu gravitace."

(Ferdinand Peroutka)

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literární zdroje

1. Beneš, E., Odsun Němců. Výbor z pamětí. Praha: vydavatelství JP, 1995. 105 s. ISBN 80-901733-4-9
2. Blažek, P., Kubálek, M. Kolektivizace venkova v Československu 1948-1960 a středoevropské souvislosti, Praha: Dokořán 2008. 360 s. ISBN 978-80-7363-226-7
3. Dvořáková, Z. Zkáza zeleného čtyřlístku. Praha: Eva-Milan Nevole 2007. 188 s. ISBN 978-80-239-9959-4
4. Hájek, P. Jde kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948-1989. Praha: Malá Skála 2008. 161 s. ISBN 978-80-86776-07-1
5. Churaň, M. Postupim a Československo. Mýtus a skutečnost. Praha: Libri 2001. 160 s. ISBN 80-7277-062-4

6. Jech, K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Praha: Vyšehrad 2008. 330 s. ISBN 978-80-7021-902-7
7. Kabele, J. Z kapitalismu do socialismu a zpět. Praha: Univerzita Karlova 2005. 582 s. ISBN 80-246-1127-9
8. Kaplan, K. Československo v letech 1945-1948/1.část/. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. 150 s. ISBN 80-04-25699-6
9. Kaplan, K. Československo v letech 1948-1953/2.část/. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. 150 s. ISBN 80-04-25700-3
10. Kaplan, K. Československo v letech 1953-1966/3.část/. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1991. 150 s. ISBN 80-04-25745-3
11. Kaplan, K. Proměny české společnosti 1948-1960. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2007. 315 s. ISBN 978-80-7285-079-2
12. Pacner, K. Osudové okamžiky Československa. Praha: Themis 1997. 703 s. ISBN 80-85821-46-X
13. Pernes, J. Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2008. 200 s. ISBN 978-80-7325-154-3
14. Rupnik, J. Dějiny Komunistické strany Československa : od počátků do převzetí moci. Praha: Academia 2002. 270 s. ISBN 80-200-0957-4
15. Růžička, M. Vyhnaní akce „kulak“. Zločin proti lidskosti! Havlíčkův Brod: Růžička M. za podpory kraje Vysočina 2008. 480 s.
16. Šimon, J. Ukradený domov. Jak se žilo na vesnici ve 40. a 50. letech. Praha: Euromedia group, k. s. 2008. 112 s. ISBN 978-80-242-2351-3
17. Veselý, Z. České politické dějiny (od konce 18. do počátku 21. století). Praha: Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů 2005. 328 s. ISBN 80-86747-24-7

SEZNAM ZKRATEK

JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
KNV	Krajský národní výbor
NF	Národní fronta
MNV	Místní národní výbor
ONV	okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
OV KSČ	okresní výbor KSČ
UNNRA	Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu

ABSTRAKT

HORKÁ, D. *Kolektivizace zemědělství po roce 1949 : bakalářská práce*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 75 s.
Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Klíčová slova: komunismus, kolektivizace, kulak, likvidace, násilný odsun, omezování, kampaň, kapitalistický živel, mocenská sféra vlivu, perzekuce, represe, rolník, režim, směrnice, socializace vesnice, vesnický boháč, vyvlastnění, zatlačování, znárodňování, združstevňování.

Práce se zabývá historickými událostmi spojené s kolektivizací, které byly po druhé světové válce v osvobozeném Československu započaty. Ovládnutí a postupné

převzetí moci komunistickou stranou. Práce shrnuje historické souvislosti, které byly příčinnou nástupu kolektivizace u nás. Pozornost je věnována také pojmovému vymezení a historickému vývoji komunistického režimu. Ve své práci jsem se snažila analyzovat výstavbu základů mocenského monopolu komunistické strany. Také se zde zmiňuji o důsledcích ekonomického vývoje. Dále práce pojednává o utváření sociálních vztahů a typických znacích tohoto období – masové nezákonnosti a perzekuci. Rovněž jsem ve své práci dala prostor nahlédnout do historie selského stavu, který sahá hluboko do naší historie a násilné zpřetrhání těchto rodových vazeb. V závěru své práce jsem se ohlédla za dnešním novodobým „sedlákem“ zemědělcem. Jestli je možné, nebo spíše komu to bylo umožněno se po tolika letech vrátit ke kořenům, tradicím a posláním svého rodu a začít tam, kde bylo vše zpřetrháno, ať už to bylo jakkoliv násilím a perzekucí komunistického režimu znemožněno.

ABSTRACT

HORKÁ, D. *Collectivization of agriculture after 1949 : a bachelor thesis.*
České Budějovice : College of European and Regional Studies, 2009. 75 pp.
Supervisor: doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Key words: communism, collectivization, kulak, liquidation, violent displacement, campaign, capitalist enemy, influence of power, persecution, repression, peasant, regime, directions, socialization of country, wealthy countryman, expropriation, nationalization.

The thesis deals with the historic events connected with the collectivization, which began after the Second World War in liberated Czechoslovakia. It also deals with the continuous creepy communist takeover. The thesis sums up the historic consequences which caused the start of the collectivization in our country. The attention is also paid to the term determination as well as historic development of the communist regime. In my thesis I tried to analyze the construction of bases of the monopoly of the power of the communist party. I also mentioned the consequences of the economic development. Then the thesis deals with the social relationship formation and it mentions typical features of that time – mass repression and persecution. I also got the readers familiar with the history of peasants and little farms which date back far into our history and I mentioned the violent bind tearing. In the conclusion of my thesis I looked at the current modern peasant. I tried to find out if it is possible to come back to the roots, role and kin traditions and to restart where everything was torn and destroyed, no matter if due to the violence or the persecution caused by the communist regime.